

PRODUKTIONSMÅDER I HAVFISKERIET

En etnologisk analyse af fiskeriet i den Nordatlantiske region frem til år 2000

Thomas Højrup 2001

Indhold:

Introduktion 4

En transformationsanalyses krav til teoriens struktur s. 8

For-domme i klassisk økonomi og funktionalisme s. 10

Empiriske træk i den region, der belyser begrebernes ekstension s. 12

Problemet med at overføre begreber fra den kapitalistiske produktionsmåde til den enkle vareproduktion s. 17

En grundlæggende rekonstruktion af den enkle vareproduktionsmådes begreb s. 21

En grundlæggende rekonstruktion af den enkle vareproduktionsmådes begreb s. 28

En fangstenheds praksis s. 30

Dagsværkets første ræsonnement s. 32

Dagsværkets andet ræsonnement s. 33

Dagsværkets tredje ræsonnement s. 39

Dagsværkets fjerde ræsonnement s. 43

Fiskeriet betragtet som helhed med henblik på en specifikation af produktionsmådernes artikulation s. 45

Nærmere specifikation af produktionsmådernes artikulation s. 50

Analysemådens struktur s. 50

Approximativ specifikation af de kvantitative parametre s. 54

Kortlægning af driftsmåder med henblik på at bestemme de af teorien udpegede parametres numeriske værdier s. 58

Fra samfundsformation til statssystem s. 64

Modelværkstedet: En teoretisk analyse af betingelserne for sameksistens og for skift imellem enkel vareproduktion og kapitalistisk vareproduktion i den nordøstatlantiske region.

Det teoretiske værksted: En rekonstruktion af den enkle vareproduktionsmåde og den selvstændige livsforms problematik.

*

Den 24. maj 2001 kunne Fiskeri Tidende under overskriften *Folketingets vedtagelse* fortælle sine læsere, at alle partier i Folketinget, med undtagelse af SF og Enhedslisten, havde besluttet “inden 1. november 2002 at gennemføre en forvaltningsordning for sildefiskeriet i form af en 5-årig ordning med en betinget forlængelse på 3 år med flerårige overdragelige kvoteandele”. Dette skridt blev af alle parter med rette betragtet som et historisk brud i udviklingen af den danske stats forvaltning af fiskerirettigheder på åbent hav, en forvaltningskultur som fra Arilds tid har forhindret feudal besiddelse og privat ejendom i at bemægtige sig fisken i havet. Dette skridt følger en årelang akademisk diskussion, hidsig debat og voldsom politisk kamp om det skadelige kontra det gavnlige i at indføre *individuel omsættelige kvoter* i fiskeriet. Men hvilke interesser ligger bag denne kamp, hvor havfisk som den sidste store erhvervsressource i Danmark overgår fra fri brugsret for rigets indbyggere til individuel besiddelse og omsættelig ejendom? Det konservative folkepartis fiskeriordfører Lene Espersen sagde det sådan: “Er SF imod, at der kommer risikovillig kapital ind i fiskeriet? Mener partiet, der så skal statspenge ind, eller hvad? For der skal jo penge ind, hvis vi skal opnå en hurtig tilpasning. (...) Vi må sørge for, at vi ikke gentager fortidens synder. Internationalt er der gået alt for meget vores næse forbi, lodde, blåhvilling og atlantoskandisk sild. Det irriterer os, at det er alle andre, der løber med gevinsterne. Der er kun få ukvoterede arter tilbage, og vi skal have den kapital og maskinkraft, der er nødvendig for at oparbejde historiske rettigheder.” Den konservative strategi var klar: de kapitalistiske investorer skal have mulighed for at købe konkurrenterne (de selvstændige fiskere) ud af det pelagiske fiskeri (efter stimefisk) for at kunne oparbejde den monopolstilling, der gør

dem til et egnet middel for staten til at sikre Danmark større gevinst i den rasende kamp mellem landene om at tilegne sig "historisk" ret til de ressourcer, om hvilke der endnu er fri konkurrence i EU-havet. Kapitalakkumulation i nærfiskeriet skal styrke Danmarks position i kampen om fjernfiskeriet. Venstrefløjens mål er derimod et økologisk og økonomisk bæredygtigt fiskeri baseret på selverhvervende fiskere med et bredt spektrum af skånsomme fangstformer tilpasset de lokale farvandsområder.

Jeg foretog de første studier til *Produktionsmåder i havfiskeriet* for i midten af 1980'erne at kunne give svar på, hvad det er for sammenhænge imellem de involverede livsformer blandt fiskerne og imellem deres produktionsmåder på havet, der gør, at kapitalismen har så vanskeligt ved at bevare stillingen i fiskerierhvervet. Hvilke relationer er afgørende for at forstå de mulige transformationsprocesser i fiskeriets verden? Disse undersøgelser gav stof til den teoretiske udforskning af den enkle vareproduktionsmådes begrebslogik, der hidtil har glimret ved sit fravær som et i sig selv specificeret produktionsmådebegreb. Arbejdet hermed muliggjorde den yderligere specifikation af den selvstændige livsforms begreb, der blev et væsentligt resultat af studierne. Siden da har teksten suget til sig af de erfaringer, den har kastet af sig i forbindelse med, at den har cirkuleret og været brugt både i praktisk og politisk interesserede kredse og i de videnskabsteoretiske forskningsseminarer, hvor den er blevet et element i argumentationen for, at produktionsmådernes intensionale mulighedsbetingelser sættes af det indbyrdes kampforhold imellem staterne, og at dette forhold derfor må erstatte produktionsmådebegrebet som teoriens begrebslogiske udgangspunkt.

Introduktion

Siden 1950'erne har nordeuropæiske havbiologer udviklet den økologiske teori om havenes økosystemer i et tempo, der er betinget af fiskeriernes ekspansive udvikling og af de ressourcekriser og politiske konflikter, denne udvikling fører med sig.

I slutningen af 1950'erne udvikledes de såkaldte "onespecie-models", hvormed biologerne søgte at give svar på, hvor stor den optimale befiskning af en bestemt fiskeart kan være, hvis man vil bevare bestandens størrelse. Svaret bestod af en udbyttekurve, der viser, hvorledes vægtudbyttet pr. fisk på langt sigt afhænger af den årlige fiskeriindsats. Kurven beregnes pr. "rekrut" - dvs. pr. ungfisk der tilgår bestanden, fordi rekrutteringen af ungfisk kan variere kraftigt fra år til år. Denne beregning bygger på en række forudsætninger om fiskenes vækst, vandringer og dødelighed. Det konkrete tal for den optimale fiskeriindsats beregnes ved i modellen at indsætte tal fra årlige målinger af rekrutteringen af ungfisk til bestanden.¹

Denne teoriform fik politikerne til at bruge den beregnede optimale fiskeriindsats som et "videnskabeligt bevis" for, at dette tal burde være den fiskeripolitiske målsætning. Ved at udvælge bestemte arter og beregne disse tal blev biologerne delagtige i formuleringen af fiskeripolitiske målsætninger.

I 1980'erne trængtes disse teoretiske modeller af et mere strukturelt, økologisk perspektiv på havet, der regner på det samspil imellem mange plantearter, dyr og fiskearter, der fremkommer, når de anskues som et sammenhængende økosystem. Man er dog stadig langt fra det, som er et mål for den teoretiske forskning: at kunne sætte et sådant økosystem på begrebslogisk form som en kompleks struktur af fødekæder bestående af forskellige botaniske og zoologiske livsformer, der konstitueres af deres gensidige stofskifte.

Denne teoriudvikling burde kunne skabe færre selvmodsigelser og løse ender i biologernes udsagn om fiskebestandenes

udviklingsmuligheder, idet man nu kan studere, hvorledes ændringer af en bestands størrelse betinger ændringer af andre bestandes størrelser. Teoriens grundpointe er, at havets totale biomasse principielt er konstant. En fiskebestand kan kun øges på andres bekostning. Den økologiske multispecie-model viser derfor, hvorfor det - med en fiskeriindsats som den nuværende - er logisk umuligt samtidig at udnytte alle arter "optimalt", sådan som man fik indtryk af med enartsmodellerne.²

Denne transformation i havbiologiens teori er udviklet i en periode, hvor den biologiske rådgivning på grund af politiske modsætninger konfronteredes med sine egne logiske modsigelser og utilstrækkelighed, fordi fiskeribiologerne var draget direkte ind i de politiske kampe om havets ressourcer. De typer af spørgsmål, de blev stillet, og de svar, politikere og organisationer udlæste af deres forskningsresultater, afspejler den omfattende samfundsmæssige transformationsproces, der har været igang siden 1950'erne i forbindelse med fiskerierhvervene.

Med det mere strukturelle perspektiv på det indbyrdes stofskifte imellem arterne i havets økosystem er biologerne begyndt at kunne vise, hvilke biologiske transformationer, der finder sted i økosystemerne i den samme periode. Disse ændringer har både hydrografiske og fiskerimæssige forudsætninger. Ud fra et økologisk perspektiv har de samfundsmæssige forandringer kun betydning i form af skiftende empiriske konstanter, det vil sige teorieksternt givne talværdier for fiskeriudbytte og dermed fiskeridød, der svinger over og under de *tærskelværdier*, der er specificeret i den økologiske teori og derfor indregnes som betingelser for økosystemernes empiriske realisering. Den økologiske teori bestemmer de tærskelværdier, der afgør hvilken model - udaf flere teoretisk mulige - der kan (specificeres til at) give en rimelig approximation til et konkret økosystem. Disse tærskelværdier giver mulighed for, at konstruere konkrete modeller af artssammensætningen ved (som konstant-aksiomer) at indbygge de relevante tal, blandt andet for fiskeriets størrelse. Modellen viser derfor, at hvis bestemte talværdier for arternes

fortæring af hinanden og menneskets fangst af dem overskrider den beregnede tærskelværdi, vil det ændre artssammensætningen i økosystemet. De empiriske konstanter (tallene for den indbyrdes fortæring og fangsten) burde derfor, hvis økosystemet lader sig bestemme tilstrækkelig hensigtsmæssigt, kunne afgøre, hvilken artssammensætning - udaf de økologisk mulige - der er empirisk realisabel i et givet farvand.

Vi har med andre ord at gøre med tre, indbyrdes afhængige transformationsprocesser fra 1950'erne og til i dag: en samfundsmæssig, en økologisk og en teoretisk. Men alt tyder på, at vi har brug for en transformation i samfundsteorien også, hvis vi vil blive i stand til at *begribe* de *sociale* strukturer og deres *transformationer*.

En transformation af den økonomiske og politiske *teori*, der finder anvendelse i fiskeripolitik, har endnu ikke fundet sted. Økonomer og sociologer har først og fremmest beskæftiget sig med at udarbejde en såkaldt "rationel" målsætning for "fiskeriplanlægningen" og arbejder fortsat med at udvikle styringsmidler overfor erhvervet, der synes egnede til at sikre det enkelte land et optimalt forhold imellem fiskeriindsats og udbytte.

Den økonomiske teori er fortsat domineret af klassisk engelsk økonomi og analyserer al erhvervsmæssig aktivitet ud fra et og samme begreb om økonomisk rationalitet, hvor profit er drivkraft, mens kapital og arbejdskraft er produktionsfaktorer. I politisk teori tænkes fiskeriet også i en in-put out-put model, ved hjælp af hvilken det gælder om at styre erhvervet, med henblik på at "sikre, at fiskebestandene bevares og udnyttes rationelt af fiskerierne".

Den danske biolog Jørgen Møller Christensen har påpeget, at man ikke med økologisk teori kan definere en "sand videnskabelig" målsætning for fiskeripolitikken. Flerartsmodellen viser jo, at vil man - i en situation hvor fiskeriet løbende forskyder balancen imellem arterne - udnytte een fiskeart optimalt, sker det på bekostning af andre

arter i økosystemet, fordi den samlede biomasse er konstant. Derfor er det et politisk valg - og ikke et biologisk - at fastsætte en fiskeripolitisk målsætning.³

Spørgsmålet er så, om man ved hjælp af økonomisk og politisk teori kan definere en sådan målsætning med videnskabelig objektivitet. Fordi den økonomiske teori betragter samfundet ud fra det, man kunne kalde en "sociologisk enartsmodel", er økonomerne selv tilbøjelige til at hævde, at de kan definere målsætninger af den art med videnskabelig objektivitet.

Som tilfældet var i fiskeribiologien, tyder økonomernes holdning til fiskeriplanlægningen på, at der er noget fundamentalt galt med den økonomiske teoriform selv. Forestillede man sig, at også fiskeriets *samfundsmæssige* side var sammensat af forskellige livsformer og produktionsmåder, så ville man også her konstatere, at enhver prioritering og målsætning ville være et resultat af *politiske* kampe og valg, fordi man ikke kan optimere vilkårene for een livsform eller produktionsmåde uden at forringe dem for de andre, den konkurrerer med indenfor samme sektor. Skal vi kunne skelne imellem økonomisk videnskab og politik, så må den økonomiske teori derfor kunne vise at der er forskellige økonomiske eksistensmåder, imellem hvilke vi *så* kan studere de politiske kampe.

En transformationsanalyses krav til teoriens struktur

Det krav, vi må stille til økonomisk teori, er logisk identisk med de forudsætninger, der gjorde det muligt at analysere transformationer i økosystemer med økologisk teori og at analysere transformationer i biologisk teori: enhver transformationsanalyse fordrer, at undersøgelsens genstand betragtes som et hele, der består af flere, strukturelt forskellige eksistensmåder:

Da intet økosystem kan være uden biologiske livsformer, så må flere livsformer, hvis de skal kunne erstatte og efterfølge hinanden, i en periode have sameksisteret indenfor et og samme økosystem.

Da heller ikke biologien kan være uden teori, må udviklingen af den nye økologiske teori tage sit udgangspunkt i de hidtidige typer af modeller og disses vanskeligheder, og den nye type af teori må, for at kunne afløse den gamle, i en periode sameksistere med denne - og være i konflikt med den indenfor biologien.

Det samme gælder en samfundsteori, der skal kunne analysere social forandring. Vi kan med andre ord teste samfundsformationsbegrebet på dets evne til at redegøre for samfundenes strukturelle transformationsprocesser. Mens en genuin økonomisk teori må kunne skelne imellem forskellige produktionsmåder, så må samfundsformations-teorien som helhed kunne afklare produktionsmådernes indbyrdes sameksistens, forskydninger og forandringer.⁴

Da en samfundsformation ikke kan være uden produktionsmåder, så må to produktionsmåder, for at kunne afløse hinanden, i en periode have sameksisteret indenfor en samfundsformation. Deres mulige *sameksistens* indenfor den *totalitet, der er konstitueret af de nødvendige forudsætninger for begge produktionsmåder*, bestemmer transformationsprocessens muligheder og mulige retninger og den udpeger også de ydre betingelser for denne proces.

På grund af dette er en ren økonomisk teori et utilstrækkelig, hvis vi vil studere de strukturelle transformationer i fiskeriet. Derfor er produktionsmådebegrebet ikke en struktur af udelukkende økonomiske sociale relationer. Transformationsanalysen kræver, at produktionsmåderne har forudsætninger i samfundsformationen som helhed og derfor også er struktureret af ideologiske og politisk-juridiske sociale relationer.

Hvis man vil forstå de krav, studiet af transformation over tid stiller til begreberne, kan det være nyttigt at se på tidsbegrebets intension.

Underkastet en begrebslogisk analyse, viser det sig, at begrebet *historisk tid* indeholder to intensionale strukturer: ideen om *sekvens* (en succesiv orden, hvis udstrækning er uendelig) og ideen om *målelige intervaller* (en fælles måleenhed, der kan appliceres på alle trin af sekvensen). Fra en *kombination* af disse *to* ideer stammer vores spontane tidsbegreb som lineære, metriske tidsrum, der har en uendelig udstrækning i begge ender. Tidsbegrebet er med andre ord et aggregat, hvis komponenter har forskellige strukturelle kilder. For at være i stand til at analysere historiske transformationer, må en teori indeholde begge disse strukturelle træk. Det gælder både for samfundsformationsteori og for økosystem-teori.

Begrebet "interval af målelig længde" stammer fra teoretiske strukturer, der svarer til den struktur, vi kender, både i de etnologiske produktionsmåde- og livsformsbegreber og i det biologiske livsformsbegreb: det er *begreber for cykliske systemer*.⁵

En "uendeligt fremadskridende tid" er et begreb, der er helt fremmed i denne kontekst. Det stammer i stedet fra begreber, der er struktureret som en sekvens: det er *begrebet for systemers sammenhæftning*. Denne teoretiske struktur karakteriserer begrebet *økosystem*, forstået som en artikulation af botaniske og zoologiske livsformer, og den karakteriserer begrebet *samfundsformation*, forstået som en artikulation af forskellige produktionsmåder og deres livsformer.

Disse to strukturelle teorier benytter ikke kausalitetsbegrebet i deres transformationsanalyse. De anvendes derimod ofte i en henholdsvis økologisk og etnologisk analyse af samme empiriske objekt. I disse tilfælde gør de brug af *bestemte* konstanter (talværdier) fra hinandens realiserede modeller. Ved at svinge over og under de teoretiske tærskelværdier i modellerne, vil det ofte se ud som om, disse konstanter bestemmer og selekterer de produktionsmåder og livsformer, der faktisk transformeres i det givne område.

For-domme i klassisk økonomi og funktionalisme

Der er to træk i fiskeriet, det har vist sig vanskeligt at forstå i de seneste tiårs politiske debat.

Det er for det første kutterfiskeriets særegne organisationsformer. Mange steder i verden finder man ved siden af store koncerners fabriksskibe små, individuelle fangstenheder, der kommer fra et utal af større og mindre fiskeribyer og som driver partsfiskeri. Almindeligvis opfattes denne organisationsform som en *relikt* fra tidligere tid, alene fordi den virker fremmedartet. Man forestiller sig derfor, at den bygger på traditioner, som egentlig ikke længere hører til i industrialiserede erhverv.

Det andet forhold er den særlige form for ressourceudnyttelse og de problemer med overbelastning af ressourcerne, man finder i fiskeriet. Det gælder specielt det forhold, at der i princippet snarere er tale om jagt end om høst, samt at dette skaber de problemer med overudnyttelse, som skaber konflikter og plager erhvervet. Disse konflikter og de juridiske reguleringer, man forsøger at styre fiskeriet med, anses almindeligvis for at være et *nyt* problem i kontrast til tidligere tiders totale ressourcegængelighed og fangstfrihed.

Den klassiske økonomiske teori vil, fordi den ikke skelner imellem produktionsmåder, beskrive kutterfiskeriet ved hjælp af den samme økonomiske rationalitet, som man anvender til analyse af store selskabers virksomhed. Der vil kun være en kvantitativ forskel, og kutterfiskeriet vil fremstå som en form for småkapitalisme, mens partsorganiseringen enten bagatelliseres eller tages som indicium på at profit og merindtjening er drivkraften for såvel kapital som arbejdskraft. Den klassiske funktionalisme vil på samme måde begrunde partsfiskeriet funktionelt, for eksempel på den måde at arbejdet og samarbejdet på en lille fangstenhed langt til havs stiller særlige psykologiske krav til besætningens sammensætning, som bedst opfyldes af partsorganisering og eventuelt familiebaseret rekruttering. Partsfiskeriet vil derfor forsvinde, efterhånden som de traditionelle, små enheder erstattes af store industrialiserede enheder.

Omvendt vil både den klassiske økonomi og den klassiske etnologiske funktionalisme betragte kampene om fiskeriet og regulering af fiskerierne som noget nyt, fordi man betragter den frie fangst som en virkning af, at ressourcerne tidligere var rigelige og udenfor menneskets kontrol. Specielt økonomerne vil hævde, at den økonomiske rationalitet som forklaringsmodel nu skal anvendes på statsniveau, fordi essensen af staternes politik er, at de regner på, hvor store omkostningerne ved at hævde retten til ressourcerne vil være i forhold til udbyttet af at udnytte disse ressourcer. På den måde betragtes fiskeripolitikken udfra den samme in-put/out-put model, som økonomerne anvender til at regne på rentabiliteten i forholdet mellem fiskeriindsats og udbytte. Dette er endnu et eksempel på, at i denne teoriform er økonomi og politik uskelnelige og strukturel transformation ikke-eksisterende.

I det følgende vil jeg vise, hvorfor begge disse opfattelser udfra en strukturel betragtning skal vendes på hovedet. For det første er partsfiskeriet på individuelle kuttere hverken en relikv i Nordsøen eller Atlanterhavet eller en "tradition" uden fremtidige eksistensbetingelser. For det andet er hverken fiskerireguleringer eller ressourceproblemer nye, men tværtimod gamle træk i europæisk fiskeri.

Udfra transformationsanalysens perspektiv ligger den væsentligste analytiske opgave i at specificere de produktionsmådebegreber, der skal til for at kunne lokalisere de afgørende betingelser for, at produktionsenheder af så vidt forskellig type og størrelse kan eksistere side om side i fiskeriet. Den for fiskeriet mest specifikke samfundsmæssige betingelse er fangstretten. Den befinder sig i en dybtgående transformationsproces, hvilket indebærer, at vi i øjeblikket er vidner til en strukturel brudflade, hvor forskellige organisationsprincipper (fri fangst, rationer, licenser, omsættelige kvoter) sameksisterer under særdeles modsætningsfulde og spændingsfyldte forhold. Derfor er fiskeriet så velegnet som laboratorium for den videre udvikling og afprøvning af en strukturel transformationsanalyse.

Empiriske træk i den region, der belyser begrebernes ekstension

Fiskeriet i den Nordatlantiske region drives fra både det amerikanske fastland og Newfoundland, fra Grønland og øsamfundene i den Nordøstlige Atlant, fra de Britiske øer, de vesteuropæiske kontinentallande og Skandinavien, samt fra de baltiske lande og Sovjet. Regionen forsyner således både det europæiske marked og det nordamerikanske marked med fisk.

Statsdrevne og kollektivt ejede fiskeflåder har hidtil forsynet de østeuropæiske befolkninger. Disse flåder består enten af store fabriksskibe eller af et moderskib, fangstskibe og forsyningskibe. I Sovjetunionens tid producerede de ikke med henblik på at konkurrere på de vestlige markeder. Helt eller delvist privatiserede er nogle af disse koncerner nu leverandører til verdensmarkedet, herunder EU, der pålægger dem en betydelig importtold.

Siden middelalderen har kompagnier eller koncerner fra den del af de vesteuropæiske lande, der på skift har været søimperier, også sendt fiskeflåder på fjernfiskeri. Hollænderne drev allerede i senmiddelalderen et stort anlæg sildefiskeri i Nordsøen. Fra renæssancen og frem var det torskefiskeri ved Nordnorge og især omkring Island, der tiltrak fiskeflåder fra England, Spanien, og Frankrig. Så sent som i 1740'erne sendte Yarmouth hvert år to hundrede fartøjer til det islandske torskefiskeri. Men fra begyndelsen af 1500'årene, efter opdagelsen af Amerika, blev det langsomt overgået i betydning af torskefiskeriet ved Newfoundland. Helt frem til 1890'erne drog hele flåder af store sejlkuttere fra handels- og fiskerikompanier i de vesteuropæiske havnebyer som for eksempel Bristol, Poole og Greenock i England, hver sæson tværs over Nordatlanten til the Grand Banks ud for Newfoundland, hvor de fiskede torsk, som saltedes og tørredes i land for at blive sejlet over til det store mediterrane tørfiskemarked. Mens de europæiske sømagter ydede deres fiskere flådebeskyttelse for at sikre fangstretten, så

forhindrede de frem til 1700'årene fiskerne i at etablere en fast bosætning, som ville gøre det muligt at emigrere til Newfoundland. Først hen mod slutningen af 1800'årene overtog torskefiskeriet i Nordsøen den førende stilling.

Koncerner og stordrift indenfor fiskeriet er derfor ikke noget nyt i regionen. Det findes stadigvæk, men det karakteristiske er, at selv de store kapitalistiske rederier i Hull og Grimsby, der allerede i 1800'årene kunne hente deres besætninger fra et større byproletariat, i det 20. århundrede har måttet kæmpe med en stigende konkurrence fra fangstenheder, der ejes og drives af fiskerne selv. Disse kommer fra alle de lokalsamfund, der ligger på øer og langs kyster nær ved de gode fiskepladser, og som fra omkring århundredeskiftet fik bygget havne. Det lokale havnebyggeri gjorde det muligt for fiskerne gradvist at investere i større skibe, og de er år for år gået længere og længere til havs.

Nutidens store, skandinaviske fiskeri har for hovedpartens vedkommende dets baggrund i staternes finansiering af lokale havnebyggerier i slutningen af 1800'årene. Før dette blev der fra disse lande overvejende drevet kystfiskeri, mens franske, tyske, engelske og hollandske kompagni-flåder var alene om havfiskeriet. Et gammelt kystfiskeri, et nyt ruralt befolkningsoverskud, nye jernbanelinier eller skibsforbindelser til det europæiske fastland, nyt havnebyggeri og nærhed til fiskepladserne er kort fortalt baggrunden for det, vi i dag kender som driftige fiskeribyer på den danske, den svenske og den norske vestkyst, på Shetland, Færøerne og Island og fremover også på Grønland. Alle disse områder var tidligere fjerntliggende egne langs havområder, som kun kapitalstærke rederier i de store, centraltbeliggende havnebyer kunne sende deres fiskeflåder ud til.

De gamle, skandinaviske fiskericentre var kystfiskerier, der fandt sted i korte sæsoner, hvor fisken i sin årscyklus samledes i store koncentrationer nær kysten og fiskerne søgte til langvejs fra. Af sådanne centre kan blandt andet nævnes torskefiskeriet ved Lofoten, flynderfiskeriet fra Sønder- og Vesterside ved Blåvandshug og

sildefiskerierne ved Ålesund, Bohuslen, i Øresund og på Limfjorden.

De nordeuropæiske fiskerier har således i knapt et tusind år været vareproducerende i både stor skala og i lille skala. Ud fra et teoretisk perspektiv kan fiskeriet i den nordøstatlantiske region derfor gennem hele denne periode anskues som en empirisk realisering af mindst to forskellige produktionsmådebegreber og deres artikulationer: den enkle vareproduktionsmåde og den kapitalistiske produktionsmåde. Deres sameksistens har gennem perioden været betinget af såvel interstatslige relationer imellem de sømagter, der beherskede havområderne, som af staternes indre opbygning som samfundsformationer.

Det er en illusion at tro, at de to produktionsmåder frem til 1800'årene var uafhængige af hinanden. Det viser for eksempel de ustandselige, gensidige angreb, modforholdsregler og repressalier, er fundt sted imellem den skotske konge og de enten bevæbnede eller konvojerede nederlandske fiskeflåder fra slutningen af 1200'årene og de næste fire hundrede år frem. Den skotske kongemagt søgte at beskytte det store kystfiskeri efter sild, der gik ind i fjordene, og som skabte en vigtig indkomstkilde for kronen ved at forsyne handel og skibsfart i de kongelige købstæder med en væsentlig stabelvare. På grund af kystfiskeriets store betydning i den skotske samfundsformation og de betydelige eksportindtægter herfra, nægtede de skotske konger af anerkende fremmede fiskeflåder indenfor en "land-kenning" fra kysten. På havet kæmpede skotterne og hollænderne om gensidig anerkendelse og adgang til ressourcerne, på de engelske markeder konkurrerede de om afsætningen af fiskevarerne.

Fra i hvert fald 1200'årene viser de overleverede kilder, at vi finder tre forskellige typer af fiskeri, der sameksisterede i regionen helt frem til dette århundrede: Det *lokale kystfiskeri* foregik langs de fleste europæiske kyststrækninger. Dette var et hoved- eller bierhverv for fæstere og borgere og forsynede overvejende lokale markeder. Dels var der tale om *storfiskeri*, som forudsatte, at fisken kunne sælges enten på markederne i de vesteuropæiske byområder med stor

befolkningskoncentration eller distribueres ud over store områder til bondebefolkningerne. Begge disse afsætningsmarkeder krævede lang transport af varen, og transport af den art var før jernbanerne kun rentabel, hvis den kunne foregå på skib.

Storfiskeriet kunne være organiseret som et *eksportbaseret kystfiskeri*, der tiltrak folk fra store områder. Fra et eller flere fiskericentre, såsom Skanør, Skagen, Sandhagen, Nibe og Sønder side, eller transporteret til en opsamlings- og udførselshavn, såsom Bergen og de skotske "burghs", solgtes varen til købmænd, som stod for transporten til fjertliggende markeder. Storfiskeriet kunne også være organiseret som et *fjernfiskeri*, der udgik fra havnebyer i de tidligt urbaniserede vesteuropæiske centerområder eller fra havnebyer med adgang til disse ad floderne. Det er her, vi finder de kompagniorganiserede deep-water flåder af store fiskeskibe, som både stod for fangsten og transporten af fisk, der hentedes langt fra hjemhavnene. Det var islandsfiskeri, Shetlandsfiskeri, fiskeri i Nord søen og det Irske hav, fjernfiskeri, jagt og hvalfangst i Nordatlanten, fiskeri på the Grand Banks ved Newfoundland og lignende.

Først i anden halvdel af 1800'årene kommer der en radikal ommøblering af disse forhold, som først og fremmest betinges af eksterne, empiriske betingelser i form af den tekniske udvikling indenfor havnebyggeri og jernbanedrift, som gav den europæiske periferis kystområder en ny geostrategisk placering i forhold til de europæiske bycentres hastigt voksende fødevaremarkeder. Hermed indledtes en ny æra af den økonomiske konkurrence og politiske kamp på liv og død imellem de to produktionsmåder, som pressede det kapitalistiske fiskeri længere og længere ud på fjernfiskeri. Det er den empiriske realisering af denne transformationsproces som i 1970'erne førte til "Torskekrigene" imellem England og Island, hvor den islandske stat med kanonbådes hjælp forjog de engelske trawler-flåder fra fiskebankerne omkring Island og dermed igangsatte en politisk kædereaktion, hvori de nordatlantiske fiskeristater alle tvang hinanden til at oprette fiskeriterritorier, hvorover de for fremtiden ville hævde deres suverænitet. Senere skabtes det fælles EU-hav. I dag må EU

købe licenser til fiskeri ved for eksempel Grønland, hvis man vil have lov at drive fjernfiskeri. Vi er inde i en periode, hvor de nordeuropæiske fiskeristater afstår fra at kæmpe for anerkendelsen af deres fjernfiskeri ved at konvojere med krigsskibe og i stedet forhandler sig til traktater eller køb og salg af licenser.

Skal vi analysere denne sameksistens og transformation, er det nødvendigt at specificere de to produktionsmådebegreber, der er brug for, så vi kan finde frem til de logiske eksistensbetingelser, som gør deres sameksistens mulig. Her støder vi imidlertid på det klassiske problem indenfor den historiske materialisme, at begrebet enkel vareproduktion endnu ikke er konstrueret som et intensionallogisk set *selvstændigt* produktionsmådebegreb. Det har i mere end hundrede år været almindeligt at betragte fiskeriet i det Nordatlantiske område som sammensat af henholdsvis kapitalisme og selvejere. Men muligheden for at bruge *begrebet* enkel vareproduktion til at udforske og regne på de *nødvendige* mulighedsbetingelser for de enkle fangstvareproducenters sameksistens med det kapitalistiske fiskeri og de hermed forbundne erhverv, har hidtil været begrænset principielt af den enkle vareproduktionens fravær som et af den kapitalistiske produktionsmåde *uafhængigt* begreb.

Den enkle vareproduktion er altid blevet beskrevet ved hjælp af de grundlæggende delbegreber fra den kapitalistiske produktionsmåde: arbejdskraft, arbejdsgenstand og arbejdsmiddel, selvom denne teoris strukturelle kendetegn burde være, at produktionsmådebegreberne konstrueres uafhængigt af hinanden, det vil sige således at en produktionsmådes delbegreber ikke universaliseres og appliceres på andre produktionsmåder. Det logiske *fravær* af et egentligt produktionsmådebegreb på dette sted i teorien har givet anledning til lange, uafgjorte debatter i samfundsvidenskaberne om peasant-farmer spørgsmålet, om industrialiserings- og urbaniseringsprocesser, om kapitalismens genese og fremvækst og om de socialistiske revolutioners evne til at bortskaffe de forudgående økonomiske og kulturelle strukturer. Jeg har benyttet den aktuelle analyse til at finde en bedre løsning på denne teoretiske mangel.⁶

Problemet med at overføre begreber fra den kapitalistiske produktionsmåde til den enkle vareproduktion

Når det har været almindeligt at anskue "industrialiseringen" som den givne, irreversible evolution fra *peasant* til *farmer* og fra håndværk til industri, så skyldes det ikke mindst, at den kapitalistiske produktionsmådes kategorier er grundfæstede i en sådan grad, at vi har vanskeligt ved at tænke produktion overhovedet, uden at bruge netop dem. Og når det er tilfældet, leder begrebernes logik os til at tænke al anden vareproduktion i de former for ræsonnement, der har deres specifikke pladser i den kapitalistiske produktionsmådes livsformer, det vil sige i enten lønarbejderlivsformen, den karriereorienterede livsform eller investorelivsformen.⁷

Når det er tilfældet, er det ikke underligt, at vi får det resultat, at der ikke er nogle principielle forskelle, men kun den *gradsforskel*, der også ligger i det, når man kalder de enkle vareproducenter for et "småborgerskab". Deraf følger også, at det ikke bliver muligt at udlæse en specifik livsform fra den enkle vareproduktionsmåde, det vil sige et livsformsbegreb, der har en praksis og en ideologi, som er strukturelt forskellig fra den kapitalistiske produktionsmådes livsformer. Det fører videre til den tankegang, at der må være en kontinuert evolution fra enkel vareproduktion til kapitalistisk produktionsmåde.

Når vi udlæser den kapitalistiske produktionsmåde som deres livsformers *praksis*, er virksomheden et rent *middel* for dem alle:

I kapital-ejerens livsform har virksomheden den funktion at producere et overskud, der sikrer kapitalen den tilstrækkelige profit. Falder udbyttet under den proftrate, der kan opnåes andetsteds, trækkes kapitalen så vidt muligt ud af produktionen for at blive investeret i andre værdipapirer eller nye produktionsenheder. Virksomheden er et investeringsobjekt og bliver omsat som et sådant.

I lønarbejderlivsformen er virksomheden også et ydre middel, fordi lønarbejderen hverken besidder virksomheden som sin ejendom eller de kvalifikationer, der kræves for at kunne iværksætte den samlede produktionsproces. Rutinearbejdet har den funktion at være indkomstkilde og derved muliggøre et meningsfuldt fritidsliv udenfor arbejdstiden. At "have fri" står i kontrast til at "være på arbejde". Arbejdstiden eller akkordarbejdet er et middel, der muliggør opnåelsen af en fritid. Arbejdet udføres ikke i kraft af et engagement i dets indhold, selvom der godt kan være et sådant, arbejdet gøres med henblik på at opnå noget andet: en lønindkomst. *Lønniveauet* er grundlæggende urelateret og ubestemt i forhold til det udførte arbejde. Lønarbejderne må *kræve* et lønniveau som et *quid pro quo* for arbejdstiden, og monopolisere deres salg af arbejdstid i fagforbund for at sætte deres krav igennem ved overenskomster eller i lovgivning. Kun individuelle variationer over det almene niveau lader sig tilkæmpe eller tillempe af den enkelte til gengæld for en ekstra indsats, kunnen eller loyalitet. I denne livsform arbejder man ikke *for* virksomheden, man stiller (ligesom investoren) krav til den - om gode arbejdsvilkår, arbejdsmiljø etc. - og er i princippet, hvis ikke den som "arbejdsplads" kan leve op til dem, ligeglads med dens overlevelse, så længe der er andre virksomheder at sælge arbejdskraft til.

Den traditionelle tankegang er, at kapitalismen skaber en teknologiudvikling, der begunstiger de kapitalistiske virksomheder. De enkle vareproducenter går derfor en af to veje: Enten ser de, at lønarbejderne tjener mere end dem på kortere tid, hvilket får dem til at forlade deres egen produktion for at tage lønarbejde. Eller også har de succes som producenter, ophober et overskud, ansætter lønarbejdere og flytter deres kapital derhen, hvor overskuddet er størst, ligesom kapitalistiske investorer gør.

Dette er konsekvensen af at betragte den selverhvervende som både kapital-ejer og arbejdskraft, det vil sige med en ideologi som et janushoved.

Vi er blevet vant til at anlægge dette etnocentriske perspektiv på de

selverhvervende, fordi det virker uomgængeligt, at også den enkle vareproduktions-enhed må have en struktur, der består af arbejdskraft, arbejds-genstand og arbejdsmiddel, selvom denne strukturering dybest set stammer fra den kapitalistiske produktionsmådes første værdiligning. Lad os derfor nærmere studere, hvilken plads disse grundelementer har i den første kapitalistiske værdiligning. Den er formuleret på denne måde: varens værdi indeholder merværdi, variabel kapital og konstant kapital, eller skrives: $V = m + v + k$.⁸

Lad os se på de enkelte elementer: Den kapitalistiske produktionsmådes første forudsætning er, at der produceres *merværdi*, derfor m som den første faktor på ligningens højre side. For at der kan etableres en merværdi, må der forekomme varer iblandt de indhentede produktionsbetingelser, der er af en sådan art, at de kan indhentes til en værdi, der er mindre end den værdi, de tilfører produktet: dette er den *variable kapital*. Vi lander den som varen arbejdskraft eller arbejdstid. Forudsætningen for denne vores særlige karakter er, at arbejdstidens værdi, som ovenfor nævnt, er *politisk* bestemt, således at den kan holdes nede på et niveau, der er mindre end den værdi, den tilfører produktet. Deraf begrebet *variabel kapital*, v , som er *merværdibegrebets* forudsætning i denne produktionsmåde.

At lønniveauet i sig selv er *økonomisk* ubestemt, betyder, at prisen på arbejdstid *forhandles politisk* imellem organisationer, der har monopoliseret henholdsvis køb og salg af arbejdskraft og *fastsættes ved aftaler* imellem arbejdsmarkedets parter eller ved organisationers påvirkning af *lovgivning* om minimumsløn. Dette muliggør opretholdelsen af en prismarginal imellem den indkøbte arbejdskraft og den udgående færdigvare. Det er denne marginal, der er udtrykt i begrebet merværdi. Merværdien er med andre ord kun logisk mulig, fordi arbejdskraft indhentes fra et *politisk struktureret arbejdsmarked*, imens den færdige vare sælges på et *økonomisk struktureret varemarked*.

Værdiligningens sidste faktor, k , det vil sige den *konstante kapital*, er ikke nødvendig for produktionen af merværdi, men for *tilegnelsen af*

den producerede merværdi. Konstant kapital er de anlæg, maskiner og råmaterialer, arbejdskraftkøberen må være i besiddelse af for at kunne forbruge arbejdskraften produktivt. Det er en forudsætning for, at arbejdskraften udbydes til salg, at lønarbejderne *ikke* selv er i besiddelse af konstant kapital.

Begrebet konstant kapital deler sig teoretisk først på et senere specifikationstrin set i henholdsvis arbejdsredskaber og arbejdsgenstand på grund af disse elementers forskellige *omløbstid*, som har betydning for kapitalens omsætningshastighed og forrentningsgrundlag.

Da den enkle vareproduktions differentia specifica er, at der hverken produceres eller tilegnes merværdi, er det intensional-logisk uholdbart at benytte såvel begrebet *arbejdskraft* som begrebet *konstant kapital*, det vil sige *arbejdsmidler* og *arbejdsgenstand*, som elementer i denne produktionsmåde. De har ikke den universelle gyldighed, man gerne tillægger dem.

En grundlæggende rekonstruktion af den enkle vareproduktionsmådes begreb

Spørgsmålet er så, hvordan vi så konstruerer den første begrebslogiske strukturering af den enkle vareproduktionsenhed, når den ikke består af arbejdskraft og produktionsmidler. Det er den selvkorrigerende vekselvirknings intensionale udfordring til det teoretiske værksted.

Som tidligere nævnt er produktionsmådebegreberne et teoretisk katalog af cykliske systemer.⁹ Skitsen af den kapitalistiske produktionsmåde demonstrerer, hvorledes en produktionsenhed struktureres af de mulighedsbetingelser, den forudsætter og indhenter som produktionsbetingelser. Således finder den første strukturering af den kapitalistiske enhed sted ved en specifikation af dens indhentning af produktionsbetingelser to strukturelt forskellige steder fra: nemlig fra et politisk struktureret arbejdsmarked og et økonomisk struktureret

varemarked. Den samme specifications-procedure må anvendes på den enkle vareproduktion.

Den første bestemmelse af den enkle vareproduktion består i, at en produktionsenhed producerer varer til et økonomisk marked, for fra dette marked at kunne indhente de nødvendige betingelser for en fornyet produktionscyklus. Det er produktion af varer ved hjælp af varer. Dens *kontrast* til den kapitalistiske produktionsmåde kan formuleres med begreber fra denne: Der er hverken noget profitbegreb eller noget arbejdskraftbegreb, fordi producenterne selv besidder både produktionsmidlerne som deres ejendom og de kvalifikationer, hele produktionsprocessen fordrer. De skal derfor hverken levere profit for at indhente risikovillig kapital eller løn for at indhente arbejdskraft. Der kan følgelig kun udlæses en livsform af den enkle vareproduktionsmådes struktur. I denne livsform er arbejdet og virksomheden ikke kun et middel, de er både mål og middel. De er midler til at forblive selverhvervende. Til forskel fra tariffbetalt lønarbejde, som blot giver en aftalt ret til en bestemt modydelse, så er den selverhvervendes "arbejde" identisk med den fysiske proces, der producerer det endelige resultat. Det er i den forstand et "dagsværk", hvis mål er at holde gang i virksomheden - en virksomhed og et dagsværk, der ikke bare er "beskæftiget med noget", men hvis praksis afhænger af bestemte krav fra dens omgivelser, specielt fra markedet, hvor dens produkter handles som varer.

Det vil intensionalt set sige, at man må kunne specificere den enkle vareproduktionsenheds indre strukturering ved at studere de betingelser, der stilles til den fra det økonomiske marked, hvorpå den henter sine produktionsbetingelser. Det er imidlertid værd at notere, at produktionsmåden derfor også er fundamentalt afhængig af markedets egne politisk-juridiske mulighedsbetingelser, det vil sige af den statsform, der anerkender og beskytter markedsfreden, ejendomsretten og de retssubjekter, der får adgang til det specifikke marked. Det er gennem etableringen af disse betingelser, at markederne overhovedet har fået en plads i de europæiske samfundsformationer og at de fortsat reguleres af statslige myndigheder.

For at specificere produktionsmådens *differentia specifica* er det nødvendigt at se omhyggeligt på markedsbegrebets egen, grundlæggende struktur:

Som logisk figur udgør et marked en serie *forskellige* bytteforhold mellem *samme* genstande. Det er det, vi kender som varers forskellige "dagspriser". For at kunne tale om "en vare" i denne forstand, er den blot forudsat at være en fra dag til dag *genkendelig* genstand, hvis bytteforhold til andre varer derfor kan sammenlignes på forskellige dage.

Penge er en sådan over tid genkendelig ting eller vare, der ud fra producentens synsvinkel fungerer som byttemiddel både på afsætningsmarkedet og indkøbsmarkedet. Det er når et bestemt bytteforhold imellem varer udtrykkes ved hjælp af penge, at man kan tale om deres "dagspriser". Et sådant bytteforhold er *bestemt* på en eller anden måde. Man kan specificere forskellige typer af markeder, der adskiller sig fra hinanden ved den måde hvorpå bytteforholdet imellem varerne bestemmes.

Et bytteforhold forudsætter, at varen kan underkastes et *kvantitetsmål*. Hvad et kvantum (fisk, olie etc.) er, bestemmes *alene* af markedet. Markedets kvantitetsmål forudsætter, at den vare, der bringes ind, kan *opsplittes* i *dele*, som kan sælges uafhængigt af hinanden og som indbringer en pris (den dag), som er *uafhængig* af den rækkefølge, hvori de sælges. Dette indebærer, at de enkelte dele kan prifsættes hver for sig og entydigt på en given dag (eller et mindre tidsafsnit). Fordi varen er en over tid genkendelig ting, kan det specificerede kvantitetsmål, der henviser til en bestemt dag, overføres til andre dage. Genkendeligheden af det, der bringes på markedet dag for dag er derfor forudsætningen for markedets kvantitetsmål. Anvendt på pengene udtrykkes dette kvantitetsmål som en *pris*. En bestemt vare har derfor en bestemt dagspris. På et marked, hvor bytteforholdet bestemmes af udbud og efterspørgsel vil den samlede kvantitet, kaldet *Q*, være bestemmende for prisen, kaldet *p*.

Med markedets kvantitetsbegreb og prisbegreb er det muligt at vende tilbage og studere betingelserne for den enkle vareproducents produktion og reproduktion.

Den enkle vareproduktionsenheds grundlæggende økonomiske eksistensbetingelse er, at indkomsten fra varesalget er mindst lige så stor som omkostningerne ved de pågældende varers produktion, kaldet $o(pr)$. Markedets struktur gør det muligt at specificere denne betingelse nærmere: indtægten ved varesalget udgøres af den solgte kvantitet, kaldet q , gange markedsprisen "den dag", kaldet p . Produktionsenhedens eksistensbetingelse er derfor, at *pris gange kvantitet er mindst lige så stor som omkostningerne ved produktionen af den leverede kvantitet*: $p \times q > o(pr)$.

Hvor store er så *omkostningerne* ved den pågældende produktion og reproduktion?

Da der på *indtægtssiden* er specificeret et kvantitetsmål, bør det være muligt også at studere kvantitetens betydning for *omkostningssiden* ved den pågældende produktion. En konstruktion af *sammenhængen* imellem indtægtsfunktionerne og omkostningsfunktionerne må i denne produktionsmåde være den intensional-logiske indgang til begrebet *produktionsenhed* og til specifikationen af dennes indre struktur.

Da en vare på markedet er defineret ved, at den kan underkastes et kvantitetsmål, som gør det muligt at sammenholde de produktmængder, der leveres forskellige dage, er det også muligt at tale om den omtrentlige kvantitet, som en given produktionsenhed leverer ved normal produktion. Når en virksomhed producerer omkring en eller anden kvantitet, er omkostningerne selvsagt en funktion af den pågældende kvantitet. Det vil sige, at produktion af en lidt højere kvantitet vil øge omkostningerne, mens produktion af en lidt lavere kvantitet vil kræve lidt færre omkostninger. Beregner man nu den omkostningsforøgelse, der finder sted pr. øget kvantitet, har man et mål for de *kvantitetsafhængige omkostninger*, når

virksomheden leverer omkring sin normale produktion.

Dette approksimative mål for de kvantitetsafhængige omkostninger kan gøres uendelig nøjagtigt, hvis man blot måler omkostningsforøgelsen ved tilstrækkeligt små kvantitetsforskelle. Men ligningen er ud fra vort synspunkt utilstrækkelig, fordi vi kun har de kvantitetsafhængige omkostninger med. Den må udvikles, så vi kan tale om samtlige omkostningsfunktioner. De kan specificeres således:

Multipliserer man den kvantitetsafhængige omkostning med den kvantitet, produktionsenheden leverer ved normal produktion, og trækker man dette beløb fra de samlede omkostninger ved normal produktion, så fremkommer et restbeløb, der kan betragtes som produktionsenhedens *grundlæggende reproduktionsomkostninger*. Dette er de omkostninger, der skal til, før virksomheden overhovedet er i stand til at producere de kvantiteter, der befinder sig omkring dens normale produktion; vi kan kalde dem for produktionsenhedens "*overheads*" eller r .

I stedet for en omkostning ved "normalproduktion" og en tilvækst ved "tillægsproduktion" er de samlede omkostninger nu udtrykt som en omkostning ved "nulproduktion", virksomhedens *overhead*, plus en kvantitetsafhængig "*stykombkostning*", kaldet f . I et kvantitetsområde omkring den kvantitet, som faktisk produceres, kan $o(pr)$ derfor tilnærmet skrives som en lineær funktion af q : $o(pr) = r + (f \times q)$.

Produktionsenhedens eksistensbetingelser kan nu specificeres som følger: den leverede kvantitet gange prisen skal mindst dække de *grundlæggende reproduktionsomkostninger*, dvs. *overheads*, plus kvantiteten gange den kvantitetsafhængige stykombkostning. Den enkle vareproduktions første ligning ser derfor således ud:

$$q \times p > r + (q \times f).$$

Sondringen imellem overheads og stykombkostninger er således den første sondring imellem komponenter i produktionsenheden og derfor den første specifikation af dennes struktur. Imens den kapitalistiske

produktionsenhed består af en sontring imellem *merværdi, variabel kapital* og *konstant kapital*, realiseret som *kapital* (der tilegner sig merværdien), *arbejdskraft* og *produktionsmidler*, så består den enkle vareproduktionsenhed af en sontring imellem *grundlæggende reproduktionsmidler* og *stykombkostninger*, realiseret som henholdsvis *overheads* og *driftsudgifter*.

At vi har at gøre med en enkel vareproduktions-*enhed* indebærer, at der er et sammenfald imellem produktionens og reproduktionens komponenter. Betraget udfra reproduktionens perspektiv udgøres enheden af *overheads* og *driftsudgifter*, mens de samme komponenter udfra produktionens perspektiv udgør enhedens *stående driftsmidler* og dens *løbende driftsmidler*.

Denne skelnen overser ikke de direkte producenters tilstedeværelse i produktionsenhedens empiriske realisering, men påpeger den *almene* kendsgerning, som den empiriske realisering kan bekræfte: at producent og produktionsenhed er uadskillelige og i regnskabsmæssig forstand uskelnelige i denne produktionsmåde. Den afgørende skelnen går på en anden led:

Betragter vi et skib og en fangstenhed, der ejes og drives af fiskerne selv, som en approximativ, empirisk realisering af den enkle vareproduktionsenhed, så indeholder dens *overheads* såvel besætningens regulære indkomst som skibets faste omkostninger. I virkeligheden er det en kunstig sontring, når skattevæsenet forsøger at skelne imellem skibsmotorens forbrug af dieselolie og husholdningernes forbrug af fyringsolie, imellem proviantregnskab og madbudget, imellem video i lukaffet og familiernes fjernsyn, imellem beddingsudgift og service på bilerne eller imellem afbetaling på kutter og parcelhuse - det er en udefra kommende skelnen, der er et påtvungent fremmedelement i den selverhvervendes livsform, og i virkeligheden blot et forsøg på at lave en skatteteknisk ligestilling af lønarbejderen og den selverhvervende. For den enkle vareproduktionsenhed er det lige så vigtigt at holde sammen på besætningen som at opretholde fartøj og udstyr; dybest set er

privatøkonomi og virksomhedens økonomi ét. Det ville være lige så prekært at miste besætningen, fordi den måtte gå fra hus og hjem, som det ville være at miste fartøjet, fordi man ikke kunne betale renter og afdrag på skibskreditten. Virksomhedens overheads er både teoretisk og empirisk et nødvendigt, uopsplitteligt hele.

At vi har at gøre med grundlæggende reproduktionsomkostninger ved "nulproduktion" indebærer, at fangstenheden har sine *overheads*, uanset om fartøjet er fortøjet i havnen eller det ligger på havet. Husleje, madbudget, deccaleje, renter og afdrag på lån banken, havnepenge, service på det elektroniske udstyr og medlemskontingenter til organisationer skal betales, uanset om der fiskes eller ej. Til gengæld gør disse *stående driftsmidler* det muligt at tage på havet og drive et fiskeri, hvis *potentielle omfang og produktivitet* er bestemt af de stående driftsmidler, der er realiseret i form af besætningens dygtighed samt skibets og udrustningens effektivitet.

Mens disse overheads gør fiskeri indenfor et kvantitetsområde muligt, så løber der driftsudgifter på, lige så snart fartøjet lægger fra havn. Alt afhængigt af rejsens længde og varighed, der afhænger af den *kvantitet*, man satser på at bringe hjem, løber der udgifter på til brændstof, is, reservedele og smøreolie samt til tovværk og net til udbedring af slitage. Jo mere fiskeri der drives, desto større er disse udgifter - og desto større fangster skulle der gerne være at fordele disse udgifter på.

Fangstenhedens *stående driftsmidler* bestemmer derfor dels omfanget af det *kvantitetsområde*, indenfor hvilket den har sin normalproduktion, udenfor dette område løber der marginalomkostninger på. Dels bestemmer de stående driftsmidler stykomkostningernes *størrelse* indenfor normalproduktionens kvantitetsområde, det vil sige de normale driftsudgifter.

Med denne specifikation af den enkle vareproduktionsenheds indre struktur er det blevet muligt at udlæse den selverhvervendes praksis

mere specifikt, end ved den første udlæsning af den selverhvervendes *dagsværk*.

I det følgende vil vi udspecificere dette dagsværks-begreb i de varianter, der er velegnede til at analysere de selverhvervende fiskeres måde at organisere deres arbejde og driftsmidler på. Det skulle give os mulighed for at begribe de måder, hvorpå den enkle vareproduktion - i den empiriske realisering - har udviklet sig og er ekspanderet ud over de nordatlantiske havområder gennem de sidste halvanden hundrede år. Ved at specificere deres målrettede, operationelle organisering af de til rådighed stående midler, vil vi studere det livsforms-specifikke begrebsunivers, hvormed de enkle vareproducenter har taget kampen op med det kapitalistiske havfiskeri.

Er vi omhyggelige med at udvikle disse specifikationer skridtvis, så ingen unødvendige forudsætninger inddrages, men så vi opnår en trinvis forfinet specifikation af strukturens intensionale logik og mulighedsbetingelser, kan vi pege på de relationer og betingelser i det intensionale modelværksted, der muliggør de to produktionsmåders sameksistens og/eller selektionen af den ene fremfor den anden.

Det vil endvidere være teoretisk hensigtsmæssigt, i de videre specifikationer, at konstruere de *tærskelværdier*, der afgør en sådan selektion, som *kanoniske termer*. Med "kanonisk" mener jeg en term, genereret af teoriens struktur i modsætning til de termer, der er bygget ind som "konstanter" ved hjælp af et aksiomssystem. Til brug for dette har teorien allerede genereret een *tærskelværdi* for den enkle vareproducents egen reproduktion eller overlevelse: Har vi i en empirisk opstilling at gøre med talværdier, som indebærer, at ligningen bliver negativ, $q \times p > r + (q \times f)$, kan dette produktionsmådebegreb ikke anvendes som approximativ model.

Specifikationer af den selverhvervende livsforms dagsværks-begreb, når dette udlæses som fangst-vareproducenters praksis

I det følgende vil dagsværket blive specificeret ud i de former for praksis, der strukturerer produktion og reproduktion i en enkel vareproducerende fangstenhed. Vi befinder os fortsat i det teoretiske værksteds intensionale verden, der dog løbnede søges belyst med eksempler på begrebernes empiriske realisering. Der bliver altså tale om en skridtvis kortlægning af de mulige, instrumentelle måder at udvikle og arrangere midlerne på, der gør det muligt for fangstenheden at operere på markedet og på havet, således at dens midler reproduceres som helhed. Udgangspunktet er, at midlernes reproduktion som et organisk hele både er fangstenhedens mål og dens indre eksistensbetingelse. Dette er komplementært med, at dagsværkets mål for den selverhvervende fisker er at opretholde mulighederne for og midlerne til at forblive selverhvervende.

Produktionsmådens ligning: $q \times p > r + (f \times q)$ gør det i første specifikationstrin muligt at skelne imellem tre manipulerbare komponenter: *kvantitet*, *pris* og *stykombkostninger*. Tager man på skift udgangspunkt i en af disse komponenter og forudsætter, at den er det primært manipulerbare middel i producentens praksis, så får vi tre grundvarianter af denne praksis:

Er *prisen* det manipulerbare middel, fremkommer en variant, som vi ser realiseret hos den selvstændige detailhandlende. For købmanden er kvantiteten, q , en størrelse der kun kan påvirkes indirekte, nemlig primært ved en nedsættelse af p , udsalgsprisen. Prisnedsættelser er det middel, den handlende har til at øge den solgte kvantitet.

Stykomkostningerne, f , sætter en bundgrænse for udsalgsprisen, fordi købmandens eksistensbetingelse på lidt længere sigt er, at han kan holde størrelsen: $((p-f) \times q) - r$, positiv. Derfor kan det være vigtigt om r og f også kan påvirkes, så rentabiliteten forbedres. Ved at studere samspillet imellem disse midlers virkemåder nærmere vil det være muligt at konstruere en mere fuldstændig udspecificering af denne variant.

Er *stykombkostningerne* det manipulerbare middel, fremkommer en variant, som specielt er realiseret i de sektorer af landbrug og

fremstillingsvirksomhed, der er karakteriseret af store investeringer i stående driftsmidler. Det, man med et etnocentrisk udtryk kalder "kapital-intensive" sektorer, udgøres af de virksomheder, for hvilke det primært manipulerbare middel er sænkning af stykomkostningerne. Dette kræver investeringer i produktionsenhedens *overheads*. For at bevare rentabiliteten ved en øgning af r , hæves q , således at: $(p-f) \times q > r$.¹⁰

Er *kvantiteten* det manipulerbare middel, fremkommer en variant, der skiller fiskeriet ud som noget specifikt. For fiskeren er prisen på markedet upåvirkelig, mens kvantiteten er direkte manipulerbar. Fisken har som råmateriale ikke vareform, den kan ikke indkøbes på markedet, men fiskeriet kan tilrettelægges, så fangstenheden øger den landede kvantitet. *Fangstsituationens* grundlæggende træk er ud fra fiskerens synspunkt, at q må holdes over en vis størrelse for at overleve. For fangstenheden kan man fremhæve det forhold, at q er den primært påvirkelige parameter ved at omskrive ligningen således: $q > r / (p-f)$. Det er med udgangspunkt i denne variant, jeg i det følgende vil udvikle specifikationerne af fangstenhedernes mulige praksis.

Den tredje variants strukturelle eksistensbetingelse er begrebet *fangst*. Fangstretten udpeger ligesom ejendomsretten og markedet sine egne logiske forudsætninger i samfundsformationen. Igen er det primært i statsformen samt i anerkendelsesforholdet imellem fiskeristaterne, at disse forudsætninger finder deres strukturelle mulighedsbetingelser. En specifikation af *fangstrettens* struktur og mulighedsbetingelser er derfor central for analysen af fangstenhedernes adgang til og konkurrencebetingelser på fangstpladserne til havs. Her vil fangstretten blive forudsat som randbetingelse for erhvervet. Dens grundlæggende træk er, ud fra fangstenhedernes synspunkt, at deres arbejdsgenstand, fiskebestandene, ikke har vareform, det vil sige ikke kan købes, men at enhver fangstenhed får ejendomsret til den fangst, den under fiskeri formår at bringe ombord i fartøjet.

En fangstenheds praksis

I det følgende vil specifikationerne blive udfoldet indenfor en model, der kan fungere som en lidt rigere teori end det rene produktionsmådebegreb, fordi vi i modellen ikke blot går videre med en produktionsenhed og et marked, der er to termer fra begrebet, men også indbygger en række *konstanter* ved at tilføje to aksiomer, som begrebets relationer giver logisk plads til:

Som *første aksiom* forudsættes, at der bag de markeder, producenterne selv arbejder i, forefindes et sammenhængende "verdensmarked", som analysen ikke beskæftiger sig med, men hvis effekter specifikationerne indregner som almene *randbetingelser*. Det indebærer, at modellen som *konstanter* indregner sådanne forhold, som at varen (fisk) har en given efterspørgselskurve, og at de varer (olie, fartøjer, fødevarer osv.), produktionsenheden indkøber, har en pris, der via verdensmarkedet er *koblet* til priserne på fisk. Som givne konstanter indregnes derfor også kapacitet, effektivitet o.lign. for de indkøbte driftsmidler, det vil sige fiskeriudbytte.

Som *andet aksiom* forudsættes, at vi har at gøre med en *flerhed* af fangstenheder, der leverer til det samme afsætningsmarked og køber på det samme indkøbsmarked.

Når markedsprisen er given i kraft af den efterspørgselskurve, der strukturerer prisdannelsen på afsætningsmarkedet, og når fangstenheden har investeret i en bestemt type af fartøj og udrustning, og når endelig de aktivitetsafhængige driftsudgifter til olie, is og slitage er givne, - så drejer de beregninger, fangstenheden foretager i det daglige virke, sig om at tilrettelægge *fiskeriet således*, at der fanges tilstrækkeligt til, at enheden kan levere de *kvantiteter*, der skal til, for at pris gange kvantitet holdes over de faste udgifter (overheads) plus driftsudgifter.

At den fangede kvantitet er det påvirkelige parameter, lader sig som nævnt formulere, hvis vi omskriver ligningen således: *kvantiteten skal være større end de faste udgifter divideret med prisen minus*

stykombkostning, ($q > r/(p - f)$).

Når den sidste faktor: *pris pr. stk. minus stykombkostning* omskrives til det, fiskeren vil kalde (brutto-) "fortjenesten" pr. kilo, vil det sige, at fiskerens bestræbelser går ud på at lande *en kvantitet, der er større end de faste udgifter divideret med fortjenesten pr. kilo*. Det fiskeren disponerer efter, er at holde landingerne på et sådant niveau, at *det leverede antal kilo gange fortjenesten pr. kilo holdes over de faste udgifter*.

Dagsværkets første ræsonnement

Når det landede antal kilo er det middel, fangstenheden på de givne betingelser kan påvirke, vil dagsværkets første ræsonnement være, at *vi må være lige så længe til havs, som det tager at fange den kvantitet, der skal til for at dække de faste udgifter divideret med fortjenesten pr. kilo*. Dette ræsonnement i fiskerens daglige praksis realiseres empirisk i det forhold, at fangstretjernes hyppighed og varighed i fiskeriet varierer alt efter prissvingningerne på afsætningsmarkederne for fisk, efter olieprissvingningerne samt efter de økologiske konjunkturer og den deraf afhængige fiskerigelighed.

De forskellige erhvervsgruppers gensidige tolkningsmønstre og kulturelle klicheer om hinanden i europæiske kystegne er ofte et udtryk for denne realisering:

Andres forestillinger om, at fiskere hører til dem, "der går med hænderne i lommen", hidrører fra perioder med konjunkturer, hvori det ikke er nødvendigt at drive fiskeriet særlig intensivt for rigeligt at få dækket de faste udgifter. Det er et velkendt træk blandt selverhvervende fiskere, at fangstenheder, der har afskrevet de største investeringer og nedbragt de faste udgifter, driver et mindre intensivt fiskeri og har færre havdage end andre. Omvendt stammer forestillingerne om, at fiskerne er et hårdtarbejdende og "djærvt" folkefærd fra perioder præget af konjunkturer, hvori hovedparten af

fangstenhederne må fiske i døgndrift og gå på havet i hårdt vejr for at klare de faste udgifter.

En anden empirisk realisering viser sig i det forhold, at de skandinaviske fiskerier i anden halvdel af 1800'årene oplevede bølger af store drukneulykker. De skyldtes, at en del af overskudsbefolkningen i kystegnene begyndte at drive kystfiskeri som hovederhverv, at konkurrencen øgedes og kystfiskerne måtte gå længere til havs, blive længere væk og tage på havet i dårligere vejr end tidligere, for at fange tilstrækkeligt store kvantiteter til at kunne dække de faste udgifter divideret med fortjenesten pr. kilo.

Falder verdensmarkedspriserne på fisk, stiger olieprisen eller vanskeliggøres fangstforholdene på fiskefelterne, så er fartøjerne på havet i længere tid. Denne intensivering har imidlertid sin naturlige øverste grænse, idet der kun er maksimalt omkring 260 "fiskedage" på et år, vejrforholdene taget i betragtning.

I lavpris-konjunkturer, der anses for at være forbigående, kan der godt ligge et instrumentelt argument i at gå på fiskeri, selvom det ikke er muligt at lande den kvantitet, der skal til for at dække de faste udgifter, idet fiskeriet trods alt dækker *nogle* af disse. Resten forventes så indhentet senere, hvor det vil være muligt at lande en større kvantitet, end de faste udgifter divideret med fortjenesten kræver. Ser fangstenheden ingen grund til at kunne betragte konjunkturen som midlertidig, er der ikke andet middel end at nedbringe stykomkostningerne, det vil sige sænke de aktivitetsafhængige driftsudgifter eller hæve kvantiteten.

Dagsværkets andet ræsonnement

Har fangstenheden nået den øvre grænse for normal produktion, kan kvantiteten kun med fordel øges ved, at der investeres i de *grundlæggende driftsmidler*, som gør det muligt at fange *mere* på samme tid *uden* at komme ud i stigende *marginalomkostninger*. Man

kan også satse på at nedbringe stykomkostningerne indenfor normalproduktionens kvantitetsområde. Da fangsten empirisk er realiseret som en jagt på fiskebestande, hvis økologiske spredning, forekomst og bevægelser kan gøre dem vanskelige at befiske, kredser disse bestræbelser i det daglige arbejde på fangstfelterne om at *øge besætningens viden* om for eksempel stimeres positioner og bundforholdene de pågældende steder. Dette kommer til udtryk i fangsthedernes jagt på nye koncentrationer af fisk, der endnu ikke befiskes af andre, og som derfor giver et større fangstudbytte. Derfor investerer fiskerne i at "oplodde" ukendte områder og "køre ny bund op" for at finde hidtil ukendte stimer eller tilholdssteder for bundfisk og for at lære bundforholdene og strømforholdene så godt at kende, at der kan fiskes på feltet uden for store driftsudgifter på grund af slitage og ødelæggelse af grej og udrustning. Denne *opkøring af ny bund og søgning efter nye stimer og tilholdssteder* udgør hverdagens vigtigste investeringer i de *driftsmidler*, som gør det muligt at øge de landede kvantiteter uden at få for store marginalomkostninger eller at sænke stykomkostningerne.

At køre ny bund op er en investering i besætningens ekspertise, der ofte kræver redskabernes brug og udformning videreudviklet, så der er tale om udvikling af både teknisk og økologisk ekspertise. Videreudviklingen af redskaberne og deres brug i forbindelse med løsningen af et enkeltstående problem med strøm, dybde og bundforhold på et givet sted generaliseres efterhånden til en almen videreudvikling af flådens redskabskompleks og vidensfond¹¹.

At oplodde nye koncentrationer af fisk og at køre ny bund op er kostbare investeringer både på grund af ødelagte redskaber og på grund af tabt fortjeneste, hvilket gør, at en fangstenhed forsøger at beskytte en sådan investering ved at hemmeligholde de nylokaliserede fangstfelter. Det er af tekniske grunde sjældent muligt i længden at hemmeligholde økologisk ekspertise, hvilket indebærer, at fangsthederne drager nytte af hinandens nyopdagelser og viden, således at ekspansionen ud over et havområde og intensiteten af dets udnyttelse stiger disproportionalt med flådens størrelse. Dette så man

for eksempel realiseret i 1960'erne, da en del af den store norske snurpenotflåde på grund af kraftblokkens introduktion og opdagelsen af "nye" ressourcer af sild og makrel omlagde deres fiskeri fra de islandske farvande til Nordsøen og Skaggeak. De resterende skibe ved Island oplevede et uventet fald i deres fangster, fordi der var færre skibe tilbage til at opdage og forfølge sildestimerne. Faldet i flådens størrelse medførte et endnu større fald i fangsterne for de tilbageblevne skibe. Efter to sæsoner opgav nordmændene helt dette fiskeri. På trods af fangstenhedernes indbyrdes konkurrence og hemmelighedskræmmeri udgør den øjeblikkelige viden om og det samlede overblik over fiskenes bevægelser, ligesom opdyrkningen af nye fangstfelter, i vid udstrækning fælles driftsmidler for en fiskeflåde.

De tidligere kystfiskeres ekspansion ud over Nordsøen og Atlanterhavet og deres opdyrkning af ukendte bundlandskaber til nye fiskerier gennem 1800'årene og 1900'årene må derfor betragtes som den væsentligste empiriske realisering af den investering i de grundlæggende driftsmidler, som udgør det andet ræsonnement eller middel i disse fangstenheders daglige praksis.

I direkte forlængelse af denne udvikling af de instrumentelle midler ligger fangstenhedens interesse i at udvikle de *tekniske* muligheder for at lette navigation og eftersøgning (lokalisering), gøre den mere præcis og mindre omkostningsfuld og eventuelt hurtigere at foretage. Det er som midler hertil fangstenhederne investerer i navigationsinstrumenter, fiskesøgningsudstyr og bundregistreringsudstyr og kommunikationsudstyr. Denne teknik er uløseligt knyttet til de løbende investeringer i den såkaldte "kolonisering" af nyt fiskevand og havbund.

Omkostningerne ved disse investeringer øger fangstenhedens overheads, hvilket enten kræver stykomkostningerne sænket eller kvantiteten øget, så stykfortjenesten gange kvantiteten igen dækker enhedens overheads. Her støder fangstenheden imidlertid på den begrænsning af kvantiteten, der ligger i fartøjets og fiskeredskabernes

kapacitet. I en reproduktionsligning vil dette tegne sig som brat stigende marginalomkostninger. Med mindre de faste udgifter stiger mere, end den potentielle kvantitet gange stykfortjenesten, er det en mulighed at investere i *kraftigere* energimaskineri og spil, i et fartøj med *større* bære- og lasteevne og i trawl, vod, not eller garn med *større* spændvidde, som rent teknisk øger fangstkapaciteten kvantitativt. Det er denne udvidelse af midlerne, vi ser realiseret i det forhold, at det, der i 1901 var et stort fartøj, er i 2001 et lille skib. Denne relativisme og denne bestræbelse finder vi realiseret i havfiskeriets ekspansion og intensivering og i de selverhvervende fiskeres udvikling af det moderne højsøfiskeri.

En anden mulig organisering af driftsmidlerne består i at gøre sig uafhængig af den pågældende kvantitet og pris ved at *omstille* fiskeriet til fangst af en helt anden art, det vil sige til landing af *en anden vare*, der har et prisniveau, som ikke stiller disse krav om kapacitetsudvidelse af fartøj og redskaber.

En sådan omorganisering af midlerne har to empiriske realiseringer: Den ene består i, at fangstenheden sætter ind på fiskeri efter en fiskeart, der forekommer i mindre mængder, men som opnår højere priser. Den anden består i, at fangstenheden lander en finere kvalitet eller mere forarbejdet vare, der også opnår højere priser. Dette ræsonnement realiseres for eksempel i mange konsumfiskende fangstenheders satsning på en højere kvalitet eller grad af forarbejdning af den rå fisk i form af rensning, pakning og frysning. Selvfølgelig antager stykomkostninger og stykfortjeneste helt andre værdier ved en sådan omstilling til en anden kvantitet af "brugsværdi": det afgørende for påvirkningen af reproduktionens logik er, *at der opnåes så meget højere pris, at stykfortjenesten går op i de faste udgifter med et tal, der er mindre end kvantiteten, selvom denne falder eller stykomkostningerne stiger.*

Driftsmidlernes organisering kan i denne aktive manipulation med *driftsmåden* alternativt lægges således til rette, at *fangstenhedens overheads reduceres radikalt*. Det kan ske i forbindelse med at

fiskeriet omstilles til produktion af *et helt andet kvantitetsniveau*, dvs. en anden vare, der tilgængæld opnår en pris, som gør det muligt at genetablere ligningen, således at kvantiteten igen holdes over dens overheads divideret med stykfortjenesten - men nu på et helt andet numerisk niveau.

Denne omorganisering af driftsmidlerne ses for eksempel realiseret i nordsøfiskeriets udvikling: Istedet for at samle sig homogent om bestemte, stadig større fartøjstyper og en bestemt fiskeriteknik, så splittes og differentieres fiskeriet hele tiden på nye måder i et utal af vidt forskellige driftsmåder, redskaber, fartøjstyper og fartøjsstørrelser samt i meget varierende besætningsstørrelser på de enkelte fartøjer.

Følger man de enkelte *fangstenheder*, vil man se dem foretage løbende investeringer i de stående driftsmidler og dermed øge deres overheads indenfor et reproduktionsræsonnement, der opererer med bestemte kvantiteter (varearter) og priser og deres konkrete ligning. Det gør de for at udvide omfanget af det kvantitetsområde, de kan operere indenfor, *før* der begynder at løbe stærkt stigende marginalomkostninger på. Derfor ser vi i den empiriske realisering at de fartøjer, der anvendes til et bestemt fiskeri i et bestemt område, gennem årene bygges gradvist større og større. Denne realisering er særlig tydelig, når der i en region eller nærliggende regioner anvendes fartøjer af forskellig størrelse og med forskellige niveauer af overheads. Det giver nemlig plads til, at de fiskere, der har de største overheads og fartøjer, har et marked, hvorpå de kan sælge deres brugte skibe, når de selv får bygget nye, forudsat at der også er efterspørgsel efter købernes brugte skibe, osv. Dette realiseres for eksempel i svensk fiskeri ved at nybygninger oftest anskaffes i fiskerbyerne i den nordlige del af den vestsvenske skærgård (Bohuslen), hvorefter de skridtvis sælges sydpå for at ende ovre på den svenske østkyst. I dansk fiskeri kan man også finde eksempler på sådanne kæder af videresalg, som for eksempel når skibe sælges og vandrer fra nordsøfiskeri og vestkysthavne til fiskeri fra havne i de indre farvande.

I konjunkturer hvor enten de samlede leverancer til markedet stiger og

priserne falder, eller hvor priserne på olie, serviceydelser og lignende driftsudgifter stiger, tvinges de marginale producenter, det vil sige de fangstenheder, der har sværest ved at skabe en fortjeneste, der dækker de faste udgifter, til at *omlægge* fiskeriet. For eksempel sælges fartøj og redskaber, og besætningen etablerer to eller tre mindre fangstenheder, der vælger et helt andet numerisk niveau at organisere fiskeriet på, køber skibe derefter og satser på at skabe en ny positiv balance imellem stykfortjeneste gange kvantitet og de faste udgifter. Denne omorganisering har man for eksempel kunnet iagttage, når trawlfiskere med store fartøjer, der er indrettet til industrifiskeri eller iset konsumfisk af jævn kvalitet, sælger ståltrawleren og køber små garnbåde for at drive garnfiskeri efter torsk, rødspætter eller andre konsumfisk, der opnår høje priser, når de landes som frisk fisk eller i dybfrossen tilstand.

Følger man de enkelte *fartøjer*, vil man se, at de gennem årene skifter ejere, der kan udruste dem til helt forskellige fiskerier. Et fartøj skifter derfor ofte fuldstændig udseende gennem dets levetid. Som nybygning har et skib en relativt stor kapacitet i den form for fiskeri, besætningen driver. Skal den landede mængde kilo efter nogle år være større, før fangstenheden lander en kvantitet, der mindst holder trit med de faste udgifter divideret med stykfortjenesten, udskiftes fartøjet til fordel for et større fartøj. Det gamle overtages af en fangstenhed, der opererer indenfor et andet fiskeri, hvori fartøjets kapacitet er fuldt tilstrækkelig som instrument til at fange den dér fordrede kvantitet. Der kan for eksempel være tale om en trawler, der for 10 år siden var et stort fartøj til fiskeri efter industrifisk med lave kilopriser, men som nu er blevet for lille til dette fiskeri. Den kan udmærket være et stort fartøj i garnfiskeriet efter konsumfisk med høje kilopriser, men kræves så omrigget og nyindrettet til garnredskaber og til behandling og opbevaring af første klasses konsumfisk. For eksempel blev der i sidste halvdel af 1960'erne og igen omkring midten af 1970'erne bygget mange trawlere til industrifiskeri fra Esbjerg. De var på omkring 100 tons og afløste den generation af ca. 50 tons trawlere, der var bygget sidst i 1950'erne. Omkring midten af 1980'erne udskiftedes mange af dem til fordel for nye trawlere på 3-, 4- og 500 tons.

Trawlerne på 100 tons solgtes bl.a. til garnfiskere i nabobyen Hvide Sande, hvor de byggedes om til shelterdækkede garnfartøjer. De forsynedes både med nyt udstyr til behandling af konsumfisk og med beboelse til en større besætning, fordi garnfiskeriet er et mere arbejdsintensivt fiskeri. Det skib, der var blevet en antikveret trawler i Esbjerg, kunne det følgende år være et moderne garnfartøj i Hvide Sande, udrustet med det mest avancerede udstyr. Samtidig med at dette sker, har anskaffelsen af ganske små garnfartøjer tegnet sig for en ikke uvæsentlig del af tilgangen af nye fartøjer til den danske fiskeflåde, også når man ser på antallet af dermed beskæftigede fiskere.

Alt i alt kendetegnes fiskeriets udvikling derfor ikke blot af en *stor spredning og differentiering af flåden* og af de enkelte fiskerier, men også af en *stor fleksibilitet og omstilling* med hensyn til fartøjernes anvendelse og indretning og med hensyn til fangstredskabernes brug, udskiftningen af dem og kombinationen af dem i forskelligt sammensatte fiskerier.

Dagsværkets andet ræsonnement kan kort formuleres på denne måde: *Vi må investere så meget i de stående driftsmidler, at vi kan levere så store kvantiteter eller køre med så små stykomkostninger, at vi, uanset de forventelige prisudsving, kan holde en bruttoindtjening (minus f), der er ligeså meget større end de faste udgifter, som påkrævet af vore investeringer.*

Dagsværkets tredje ræsonnement

Idet ekspertise, fartøj, besætning, fangstredskaber, samarbejdsrelationer med andre enheder, kommunikationsudstyr, kautionerende slægtninge m.v. blot er forskellige aspekter af en fungerende fangstenheds driftsmidler, kræves de alle *organiseret* på en sådan måde, at det løbende er *muligt at organisere den omstilling*, der skal til for at kunne påvirke kvantitets- og udgiftsparametrene således, at produktionsmådens reproduktionsligning går op.

Udfra denne problematik er det muligt at omskrive ligningen igen og nå frem til en tredje specifikation af fangstenhedens praksis. Fiskernes ræsonnement vil lyde: *Vi må løbende omstille os, således at vi som fangstenhed hviler på nogle stående driftsmidler, der ikke giver større udgifter, end at vores fangstkapacitet gør det muligt at lande en kvantitet, som multipliceret med stykfortjenesten rigeligt dækker vore faste udgifter.*

Den *omstillingsproces*, der er forbundet med dette ræsonnement, stiller det krav, at *de stående driftsmidler* på den ene side *lader sig udskifte* og på den anden side - som overheads - *sikres deres part af indkomsten* fra salget af de landede fangster. Det vil sige, at deres reproduktionsomkostninger dækkes af den samlede afregning for landingerne, når is, olie og proviant er betalt, at de må *betale*, hvis der omvendt ikke er tjent nok til at udrede proviantregningen, og at de tilegner sig det eventuelle overskud, når der "laves en god rejse". En af flere mulige måder at opfylde dette funktionskrav på er den såkaldte partsorganisering. Dennes grundlæggende princip er, at *samtlige stående driftsmidler sikres en andel* eller "part" i indtjeningen fra varesalget, efter at fangstrets driftsudgifter er trukket fra afregningen, *der svarer til hver deres andel af enhedens samlede, grundlæggende reproduktionsomkostninger.*

Lad os se på dette principps realisering: På grundlag af den gennemsnitligt landede kvantitet og den gennemsnitligt opnåede pris er det muligt for fiskerne at anslå den omtrentlige indkomst, efter at driftsudgifterne er trukket fra, når fangstenheden opererer ved normalproduktion. Det beregnes hvor stor en *andel* heraf, der skal fraregnes for at dække fartøjets og redskabernes stående reproduktionsomkostninger. Denne fastsættes som den "part", disse driftsmidler skal have af den daglige afregning, når olie, is og lignende driftsudgifter er trukket fra. Denne part kan udgøre fra 10% og op til omkring 70% af indkomsten alt afhængigt af fartøjets størrelse, redskabernes værdi og de samlede vedligeholdelsesudgifter. De resterende procenter deles i lige store parter, hvis antal svarer til

besætningens størrelse, således at hvert besætningsmedlem får sin mandspart. Hvis der i besætningen er indbygget et uddannelsessystem, således at der er drenge ombord, som er under oplæring, og søgningen er rigelig, kan deres parter være mindre end den fuldbefarne besætnings.

De udgifter, der først dækkes, er de løbende driftsudgifter. De faste udgifter til de stående driftsmidlers reproduktion er dernæst sikret hver deres part af den resterende indkomst, hvilket indebærer, at de kun kan dækkes, hvis ligningen for produktion og reproduktion går op. I redistributionen af indtjeningen fra varesalget er der ingen af de stående driftsmidler, det vil sig af bestemte overheads, der har primat over de øvrige. Som produktionens stående driftsmidler er de et hele, svarende til at de som reproduktionens overheads er et integreret hele.

I den empiriske realisering svarer disse intensionale principper til, at det kan være lige så vanskeligt at samle en besætning og at holde sammen på den, hvis hver enkelt mandspart ikke giver indkomst nok til en families reproduktion, som det er at beholde fartøjet, hvis bådparten ikke kan dække renter og afdrag på indlånt fremmedkapital samt vedligeholdelsesudgifter på skibet.

I det skandinaviske fiskeri, hvor partsorganiseringen er næsten enerådende, er det meget forskelligt, hvor stor en del af besætningen det er, der har sat penge i fartøjet og er ansvarlige for bådparten. Dette varierer både fra den ene lokalitet til den anden og med konjunkturerne for fiskeriet. I perioder med mærkbar ekspansion, opsplittning af fangstenhederne og rekruttering af nye fiskere til erhvervet kan man både finde eksempler på, at det bliver mere almindeligt at hele besætningen skyder midler i bådparten for at kunne finansiere indkøb af større skibe, og finde eksempler på at antallet af eneejere stiger. Det konkrete mønster vil afhænge af de gældende betalingsbetingelser og lånebetingelser og af hele rekrutteringsmønstret. Der kan være tale om tilgang af folk fra andre erhverv, som kommer ud at fiske med en fuldbefarne fisker. Der kan være tale om en tilgang af unge fiskersønner, der for at tjene mange penge til senere

selvetablering tager på fiskeri med nye, højt belånte skibe, hvis forrentning kræver stor indtjening og hvor mandsparterne derfor giver store afregninger. Og der kan være tale om tilgang af fiskersønner, der går sammen med deres far om eget skib, således at der sker en opsplitning af det bådelaag, som faderen før var parthaver i.

Den procentvise fordeling imellem bådpart og mandsparter er emnet for en standende debat og stillingtagen. I en besætning, hvor alle besætningsmedlemmer har del i båden, vil debatten dreje sig om, hvor stor bådparten skal være for at sikre de nødvendige reinvesteringer og nyindkøb. I en besætning, hvor der kun er en bådejer, vil debatten dreje sig om, hvor stor bådparten med rimelighed kan være, fordi den øvrige besætning ikke vil acceptere en bådpart, der er væsentlig større, end skibets reproduktion nødvendiggør.

Partsorganiseringen sikrer på den ene side, at *alle de stående driftsmidler* om muligt får en andel af indkomsten, der svarer til hver deres andel af de samlede, grundlæggende reproduktionsomkostninger. Er de givne betingelser gunstige og indtjeningen stor, sikres de i samme indbyrdes forhold part i det fremkomne overskud. Er der tale *uforudsigelige og midlertidige* overskud, sikrer de besætningsmedlemmer, der har andel i skib og redskaber sig bådpartens andel af overskuddet.

På den anden side sikrer partsorganiseringen, at *alle de stående driftsmidler i fangstenheden kan omorganiseres*, når omstilling er *nødvendig* eller ønskelig. Såvel fartøj og redskaber som besætningsmedlemmer kan skiftes ud. Det betyder, at det er muligt at omstille fiskeriet til produktion af en helt anden kvantitet (vareart) med helt andre overheads. Og det betyder at det er muligt at samle store besætninger ombord på store fartøjer, ligesom det er muligt at dele sig igen på mange mindre fartøjer, i perioder hvor det er et bedre middel til at skabe positive reproduktionsligninger. Partsorganiseringen opfylder på den måde det strukturelle funktionskrav, som stilles til fangstenhedens organisatoriske opbygning af det ovenfor beskrevne behov for løbende at kunne foretage

gennemgribende omorganiseringer af driftsmidlerne i fiskeflåden.

Dagsværkets fjerde ræsonnement

Disse ræsonnementer fører frem til den fjerde specifikation af dagsværket i fiskeriet, hvor perspektivet tager udgangspunkt i de principper og den måde, hvorpå partsfiskere organiserer og omorganisere deres fangstenheder i fiskeflåden. Denne side af deres praksis udgør et begrebsunivers, der lader sig beskrive som partsfiskeres sammenfattende operative problematik: *Under hensyntagen til de givne konjunkturforhold må vi samle og organisere en fangstenhed, hvis besætningsmedlemmer, fartøj og redskaber sikres parter i indtjeningen, der modsvarer deres andele af de samlede stående omkostninger, og som sammen kan producere på et kapacitetsniveau, der gør det muligt, driftsudgifterne taget i betragtning, til fulde at dække disse overheads.*

Tankegangen i denne praksis finder vi realiseret i de skandinaviske fiskeflåders evige omstillingsprocesser, den intense eksperimenteren med enhedernes omorganisering og den løbende debat og forhandling om parternes indbyrdes størrelsesforhold og fordeling.

Når for eksempel fiskeflåden fra en by i de indre danske farvande i forårs månederne er på nordsøfiskeri, går de gerne ind til den samme, fremmede havn for at losse, hvile ud og tage is og olie ombord til næste rejse. Mens de ligger i havnen, er det almindeligt, at fiskere fra forskellige skibe mødes for at snakke over en øl og en kop kaffe. Så sammenlignes effektiviteten, stemningen, indtjeningen, parterne og arbejdsforholdene i de forskellige fiskelag med hinanden. I dette forum diskuteres rimeligheden af parternes indbyrdes størrelsesforhold, alternative investeringer og andre driftsformer. Det er blandt andet her, man finder anledning og lejlighed til at finde sammen med andre fiskere for at drøfte mulighederne for at forlade de besætninger, man kommer fra, for i stedet at gå sammen og starte en ny fangstenhed.

På denne måde udgør en fiskeflåde et substantielt hele, hvor indenfor fangstenheder opstår og nedlægges, hvor indenfor der er en standende debat om driftsmidlernes operative organisering og parternes indbyrdes størrelsesforhold og inden for hvilket der er en udveksling af fartøjer, af ekspertise og af besætningsmedlemmer, som løbende omorganiserer sig i nye indbyrdes konkurrerende fangstenheder.

I det foregående har vi anskuet og specificeret produktionsmåden ud fra fangstenhedens praksis og intensionale problematik. I denne livsforms begrebsverden anskues driftsmidlerne som formålstjenlige instrumenter, med hvilke det er muligt at operere kausalt i omverdenen - det vil for fiskerens vedkommende sige på markederne og på fangstpladserne - på sådanne måder, at der frembringes et produkt, hvis omsætning til indkomst gør det muligt reproducere disse driftsmidler, indbefattet fiskerens liv som selverhvervende producent.

I det følgende vil vi fra dette terminal-perspektiv vende tilbage til den specifikation af de strukturelle *relationer* på markedet og fangstfelterne, der har fangstenhederne som terminaler, og som i en fangstenheds praksis blot betragtes som kausale sammenhænge i dens omverden. Ved at betragte fiskeriet som helhed vil vi nærme os en første specifikation af de betingelser, der må være afgørende for den enkle fangst vareproduktions intensionale artikulation og empirisk realiserede sameksistens med kapitalistisk fangst vareproduktion.

Fiskeriet betragtet som helhed med henblik på en specifikation af produktionsmådernes artikulation

Betragter man fangstenhederne som helhed indenfor et bestemt fiskeri, det vil sige indenfor produktionen af en vareart, der har sin egen, givne efterspørgselskurve, så gælder den ligning stadig, der siger: *at den samlede kvantitet skal være højere end fangstenhedernes samlede overheads divideret med stykfortjenesten.* Denne kvantitet skal de

mindst levere tilsammen, for at alle har mulighed for at klare sig.

Forudsat markedet er bestemt af udbud og efterspørgsel, har hver dag en given *efterspørgselskurve*, der bestemmer *prisen som en funktion af den samlede landede kvantitet, Q* . Denne kurve udtrykker efterspørgselssiden. Den kan variere fra dag til dag (den kan f. eks. ligge højere om fredagen), den kan afhænge af Q de foregående dage (når markedet er mættet af en periode med billige fisk), den kan afhænge af konkurrerende levnedsmidlers prisfald over en længere periode osv. Men for hver dag har den en given, for fiskerne upåvirkelig form. En sådan kurve har en negativ hældning, således at prisen falder ved stigende kvantitet, men den er ikke forudsat at være jævn.

På verdensmarkedet for fisk spiller transportomkostninger imellem kontinenterne og efterspørgslens størrelse på de forskellige kontinenter en afgørende rolle for den givne efterspørgselskurves ujævne hældning. Efter et brat prisfald ved en stigende kvantitet, der for eksempel oversvømmer det europæiske marked, kan prisen nå ned på et niveau, der plus transportomkostninger svarer til eller er lavere end prisen på de mellemøstlige, det amerikanske eller det japanske marked, som eventuelt kan modtage store kvantiteter før prisen falder yderligere. Indenfor det næste kvantitetsområde vil priskurvens negative hældning i det tilfælde være meget lille, når verdensmarkedet anskues fra nordsøfiskeriets synsvinkel.

Ved en bestemt kvantitet, Q , vil prisen blive *lavere*, end det der skal til, for at den, minus stykomkostningerne og multipliceret med kvantiteten, kan dække fiskeflådens samlede overheads. Efter at denne kvantitet er nået, må de mest udsatte fangstenheder, dvs. de marginale producenter, stille om, supplere med andet fiskeri eller anden indkomst. Hvis det ikke er muligt at supplere, må de falde fra. Her genererer teorien en *tærskelværdi*. Fiskerne vil derfor *som helhed* være interesserede i, at de samlede landinger ikke når over denne kvantitet. Set fra den *enkelte fangstenheds* synspunkt derimod, vil det som ovenfor beskrevet være i dens egen interesse at kunne øge sin egen

kvantitet, når priserne på markedet falder.

Inden dette punkt, hvor prisen falder under det for fiskeriet som helhed betragtet nødvendige niveau, vil der omvendt kunne være tale om områder af kurven, som giver priser, der mere end tilfredsstillende samlede omkostningsfunktioner. Dette giver de ikke marginelle fangstenheder mulighed for at tjene et *overskud*. Hermed er der genereret endnu en tærskelværdi. Som vist i det foregående afsnit vil det fremkomne differential-overskud i enkel vareproduktion alt efter omstændighederne indebære, at nogle fangstenheder sikrer sig ved at investere i kapacitetsudvidelse, mens andre, velkonsoliderede fangstenheder nedsætter fiskeriintensiteten, fordi man så ikke behøver at “gå så hårdt til den” for at “holde udgifterne fra døren” og sikre reinvesteringerne.

Specifikationerne af modellen og den teoretiske fremkomst af de to tærskelværdier giver nu plads til, at den udbygges med endnu et aksiom, der (i form af konstanter) indfører et bestemt antal producenter samt et bestemt antal af potentielle producenter. Set fra teoriens intensionale synspunkt er disse konstanter blot to talværdier, der regnes ind. I den empiriske realisering ved vi, at disse talstørrelser blandt andet er bestemt af demografiske forhold, det vil sige et helt andet teoriområde. I denne udbyggede udgave er modellen velegnet til approximativt at specificere på mulighederne for at indbygge termene fra den kapitalistiske produktionsmåde i konstruktionen. Vi kan begynde at studere forudsætningerne for de to produktionsmåders artikulation.

I en empirisk realisering, der rummer virkelig frit fiskeri og et rigeligt befolkningsgrundlag med den selverhvervendes livsform, vil en situation med differentialoverskud ikke kunne opretholdes ret længe af gangen. Overskuddet giver *plads til* og vil tiltrække *flere* fangstenheder, hvis omkostninger skal lægges oven i flådens samlede overheads. De samlede overheads *stiger* derfor, indtil de når op til det punkt, hvor overskuddet er brugt til øgede overheads eller er forsvundet, fordi de nytilkomne fangstenheders forøgelse af den

samlede kvantitet medfører prisfald. Den umiddelbare reaktion på et prisfald vil være, at fangstenhederne øger kvantiteten, hvilket vil *presse prisen yderligere nedad*.

Giver teknikken mulighed for væsentlige kapacitetsudvidelser uden stærkt stigende marginalomkostninger, så resultatet er, at de samlede landinger øges mærkbart, og udviser efterspørgselskurven i dette kvantitetsområde en negativ hældning, vil de mest udsatte fangstenheder blive tvunget til at omstille deres driftsmidler eller falde fra.

Denne prisdannelse er afgørende for studiet af den kapitalistiske produktionsmådes eksistensbetingelser i fiskeriet. For at kunne indbygge træk fra denne i konstruktionen er det nødvendigt at have specifikationen af begrebet *gennemsnitsprofit* med, der som tærskelværdi er en kanonisk term i den kapitalistiske produktionsmåde:¹²

Når man som en specifikation af den *første* kapitalistiske ligning indfører begrebet *konkurrence* imellem kapitalerne, så når man frem til den *anden* ligning, hvor *merværdien redistribueres* imellem kapitalerne, fordi kapitaler kun investeres i arbejdskraft-ekstensive sektorer, hvis de opnår en profit, der svarer til den opnåelige profit i arbejdskraftintensive sektorer. I princippet kan denne redistribution tænkes som en *gennemsnitlig profirate*. Varepriserne skal derfor mindst give plads til, at producenten kan beregne sig et overskud svarende til denne rate i forhold til *hele* den indskudte kapital, hvis en kapitalistisk investor skal gå ind og forblive i den pågældende produktion.

I den *anden* kapitalistiske reproduktionsligning, der gælder for det enkelte selskab, indgår *profitraten* derfor som den primære faktor; sekundært stiller den investerede kapital differentierede omløbstid krav om en skelnen imellem kapitaludlæg med henholdsvis lang og kort omløbstid. Empirisk realiseres den del af kapitalen, der har *lang omløbstid* som fartøjer og produktionsanlæg i land, imens den del af

kapitalen, der har *kort omløbstid* udgøres af investeringer i olie, arbejds løn, is, redskaber og lignende. På reproduktionssiden gælder det om at maximere omløbshastigheden og mængden af kapital med hurtigt omløb, fordi det er de primære midler til at øge forrentningen. På produktionssiden gælder som for vareproduktion i almindelighed, at den kapital, der har lang omløbstid, er bundet i produktionsmidler, der er afgørende for virksomhedens produktivitet, unicitet og stykomkostninger¹³.

Ved en sammenligning med den enkle vareproduktions driftsmidler, vil man kunne se, at de to produktionsmåders komponenter såvel begrebslogisk som i den empiriske realisering er væsensforskellige og forskelligt organiserede. Den eneste intensionale fællesnævner er, at de begge er baserede på vareproduktion, og at kapitalernes indbyrdes konkurrence bevirker, at det enkelte selskab i dets bestræbelse på at bibeholde konkurrenceevnen anvender et ræsonnement, der - trods komponenternes forskellighed - har en *partiel formel* parallel i den enkle vareproducentens tankegang: for at hæve produktiviteten og sænke stykomkostningerne foretages investeringer i produktionsmidler med lang omløbstid.

At parallellen er *formel*, fordi ræsonnementets intensionale komponenter og deres reproduktion er væsensforskellige, demonstreres af den etnocentriske fejlslætning, de to livsformer systematisk foretager af hinandens praksis:

Når der indtjenes et differential-overskud i enkel vareproduktion, pløjes det hele *tilbage* i de stående driftsmidler, *fordi* disse er både mål og middel, og fordi denne tilbagepløjning derfor er en konsolidering af produktionsenheden. Fra den *kapitalistiske investors* (og den klassiske økonoms) synspunkt derimod, vil en del af dette se ud som “overinvesteringer” i produktionsmidlerne, som ikke vil kunne “forrente sig”, mens en anden del vil se ud som tabt udbytte på grund af spildt “overbetaling” af arbejdskraften eller unødigt “overskudsdeling”.

Når der investeres i produktionsmidler med lang omløbstid i den

kapitalistiske produktionsmåde, så er det med henblik på at kunne beskæftige mest mulig kapital med kort omløb til en høj profitrate. Fra den *selverhvervende fiskers* synspunkt derimod, er det en bagvendt tanke at investere med det formål at forrente *mere* kapital.

Den selverhvervende fiskers mål er at forblive selvstændig, men det forhindrer ham ikke i at indtjene et differential-overskud med sine driftsmidler, især fordi sådanne overskud påny *pløjes tilbage* i driftsmidlerne. Det er *dette*, der får økonomen til at tro, at fiskeren er en "investor", der har sit "kapitalapparat" med det formål at indtjene et overskud. Dette belægger økonomen med statistik, der rigtigt nok viser, at stiger priserne på fisk, så følges det af en fornyelse og modernisering af tonnagen i fiskeflåden. Det ligner umiddelbart et kapitalistisk mønster, og økonomen glemmer så, at den virkelig kapitalistiske investor vil *forlade* fiskeriet, hvis han ikke kan tilegne sig et overskud, der mindst er på højde med den gennemsnitlige profitrate. Denne negations ekstension har præget den nordatlantiske region i godt 500 år, hvor stigende priser og faldende fangster igen og igen har fået de kapitalistiske investorer til først at trække sig ud af erhvervet og om muligt sælge ud til de enkle fangst-vareproducenter.

Vi kan ud fra den *anden* kapitalistiske ligning formulere det krav, den kapitalistiske investors tilstedeværelse på markedet stiller til fiskeriet som helhed: *Den samlede kvantitet, der tilføres markedet, må ikke være større, end at markedsprisen minus virksomhedens stykomkostninger til vedligeholdelse, råmaterialer og lønninger multipliceret med dens kvantitet ligger mindst lige så meget over omkostningerne til produktionsmidlernes reproduktion, som forudsat af den givne profitrate.*

Forudsætter man, at *den kapitalistiske investor realiserer sin kapital i et redskabskompleks, der svarer til det redskabskompleks, hvori de enkle vareproducenter har realiseret den tekniske del af deres stående driftsmidler*, og forudsætter man, at der er et *rigeligt befolkningsgrundlag, der kulturelt set realiserer de selverhvervendes livsform og økonomisk set er i besiddelse af de nødvendige*

driftsmidler, så indebærer den ovenfor specificerede prisdannelse og tilgang af fangstenheder, at *der ikke i længden vil kunne opretholdes et overskud, som den kapitalistiske investor kan tilegne sig.*

Denne sammenhæng imellem prisdannelsen på markedet og den kapitalistiske vares produktionspris udgør den *første intensionale specifikation af strukturtræk i artikulationen af de to produktionsmåder*. Og den peger på de første randbetingelser, der er logisk afgørende for realiseringen af denne artikulation i en region som det nordatlantiske område.

Nærmere specifikation af produktionsmådernes artikulation

Analysemådens struktur

Hidtil har vore begrebskonstruktioner med udgangspunkt i den intensionale bestemmelse af det almene produktionsmådebegreb i *Det Glemte Folk*¹⁴ arbejdet sig ned i en trinvis forfinet specifikation af relationsbegreber: først af den enkle vareproduktionsmåde, dernæst til en række mulige varianter af denne, så videre ned i en specifikation af een af disse varianter og endelig ud i en række varianter af midlernes organisering indenfor denne variant. På hvert eneste trin vil de specificerede træk kunne demonstreres ekstensionalt, prøves af og illustreres med empiriske realiseringer af disse træk. Men det fordrer, at man udlæser relationernes terminaler og undersøger, om disse svarer til de ting og egenskaber, der kendetegner det empiriske begrebsmateriale, man antager at kunne gennemlyse med de teoretiske begrebs intension på det dertil svarende specifikationstrin.¹⁵

Med det første forsøg på at bygge de to forskellige produktionsmådebegreber sammen er vi gået et skridt videre, nemlig ind i det intensionale modelværksted, hvor produktionsmåder bygges sammen i større systemer. Hermed er vi fremme ved begrebet *samfundsformation*, der har en særstatus i teorien, fordi det er en model, som bygges sammen af *flere forskellige*

produktionsmådebegreber.

Samfundsformationen er derfor et begreb for *artikulation af cykliske systemer*, som, ved at generere intensionale forudsætninger og tærskelværdier for sammenføjning af forskellige produktionsmådebegreber, kan anvendes til analyse både af *målelige intervaller* (i form af cykliske systemer) og af *sekvenser* (i form af artikulation af cykliske systemer). Dette begreb muliggør analyse af processer i både *tid* og *rum*, og det genererer derfor de første forudsætninger for en strukturel *transformationsanalyse*.

I de foregående afsnit har der været lagt en særlig omhu i at vise, at det specificerende *hierarki* af begrebsrelationer bliver til, fordi forudgående, mere almene begrebs negation på hvert trin benyttes i konstruktionen af de følgende, rigere begreber. Ved hvert sådant trin bygges *termer* fra de forudgående, enklere intensionallogiske strukturer sammen i nye, mere komplekse systemer.

I det omfang at *relationerne*, som disse termer hentes fra, giver plads til det, kan man aksiomatisk indføre forskellige varianter af disse termer som konstanter og bygge dem sammen på forskellige måder i mere komplekse systemer, så man får et langt katalog af “mulige verdener”, der kan betegnes som “modeller” i forhold til de rene relationsbegreber (produktionsmåderne), der benyttes til konstruktionerne.

På de trin i specifikationerne, hvor man først trækker terminaler fra en begrebsstruktur ud af deres relationer, for dernæst at kunne bygge dem sammen som konstanter i et rigere system, kan man anskue den allerede foreliggende begrebsstruktur som et teoretisk værksted, hvorfra der kan hentes termer. Tilsvarende kan man betragte konstruktionen af det næste, rigere system som et modelværksted, hvor man bygger sådanne termer ind som givne konstanter og så regner alle *konsekvenserne* af denne sammenstilling igennem. Disse konsekvenser genererer *nye* begrebsrelationer og terminaler, som er *særegne* for denne rigere teori. På det næste trin vil *de* kunne betegnes

som som et teoretisk værksted, hvorfra der kan hentes termer til endnu mere komplekse modeller.

I et teoretisk værksted genereres derfor en ny struktur af begrebsrelationer. Enhver *bestemt term* i denne struktur optræder kun i “ental”, kunne man sige, fordi der kun er den samme. At påstå at der er flere af samme slags er meningsløst, fordi de ville være uskelnelige og dermed identiske. Det er princippet om *det uskelneliges identitet*. Med dette princip *glimrer* muligheden for at skabe *kvantiteter* af en terminal ved sit fravær. Derfor er det netop her, vi skal søge forudsætningerne for at *kunne* indføre kvantiteter i teorien.

For at kunne kvantificere terminalerne, er det nødvendigt i det pågældende modelværksted at indføre et aksiom, der for eksempel siger: lad a , b , og c være producenter (af en bestemt art). I modellen indgår de nu som faste termer med bestemte egenskaber, vi kan regne med. De kunne lige så godt have været kaldt 1, 2, og 3, blot der er tale om et system af *etiketter*, der gør det muligt at tale om dem som tre adskilte termer, selvom de intensionalt er helt identiske. Etiketten fungerer som et egennavn, der er forskelligt fra alle andre navne. Det vi indfører er med andre ord en elementær form for *indeksteori*, som kan hægtes på terminalen uden at knytte bestemmelser på den, som modsiger dens teoretiske bestemmelser. Det nye begreb: producent a - er nu en *monade* sammensat af bestemmelser fra to forskellige, men *forenelige* teoriområder, nemlig produktionsmådebegrebet og indeksteorien. Med et sådant aksiomssystem er det muligt i modelværkstedet at indføre kvantiteter, og det er muligt at bygge forskellige modeller, der adskiller sig fra hinanden ved parametre, der angiver forskellige kvantitative forhold imellem monaderne.

Det næste skridt er at indføre monaderne med forskellige kvantitative parametre på deres bestemmelser: Lad a være en enkel vareproducent med r 100 og f 2, og lad x være en pris på afsætningsmarkedet (en dag) med talværdien 4, og y en pris (en anden dag) med talværdien 7. Vi kan nu specificere, hvor stor en kvantitet a skal levere for at opfylde sin reproduktionsligning. Tærskelværdiens numeriske

størrelse for a 's kvantitet (q) på de to dage er henholdsvis 50 ($100 / (4 - 2) = 50$) og 20 ($100 / (7 - 2) = 20$). Det er denne procedure, denne mulighed for at indsætte og beregne de ekstensionale konsekvenser af forskellige talstørrelser, vi i det forudgående har muliggjort ved den beskrevne specifikation af den enkle fangst- vareproduktionsmådes tærskelværdier, af dens varianter og af de forskellige ræsonnementer i dens operative problematik.

Når man *realiserer* en teoretisk model *empirisk*, går man et afgørende skridt videre end den ovennævnte differentieringsteknik, der blot udbygger terminalbegreberne med *numeriske* tillægsbestemmelser. Monadebegrebet realiseres empirisk ved, at det påhæftes et "dette", der peger ud på en *individuel, eksisterende ting*. I den forstand tvinges monaden nu til at repræsentere en bestemt ting udenfor teorien, dens ekstension, og det er nødvendigt at undersøge dels om denne tings egenskaber (parametre, numeriske værdier osv.) approksimativt svarer til monadens teoretiske bestemmelser, dels om dens yderligere ("empiriske") egenskaber er forenelige med de teoretiske bestemmelser. Ved at gennemtvinge denne udpegning og singularisering er det muligt på den ene side *at sætte* monaderne *på spil* i det empiriske materiale, begrebsrelationerne er konstrueret til at gennemlyse; ¹⁶ på den anden side at benytte de teoretiske relationer imellem begreberne til at *gennemlyse* og analysere netop *det* empiriske materiale, der lader sig repræsentere af de realiserede monaders intensionalt set "præetablerede harmoni".

Approximativ specifikation af de kvantitative parametre

Indførelsen af *kvantitative forhold* er det aspekt, der i første omgang har interesse i denne sammenhæng, fordi det gør det muligt at indføre de parametre, som de to produktionsmåders artikulation udpegede som afgørende for produktionsenhedernes sameksistens. De kvantitative parametre gør det muligt at bygge en model af de teoretiske begreber (dvs. af produktionsmådens artikulation), som gør det muligt at specificere de tærskelværdier i parametrene, som artikulationen

forudsætter. En sådan model gør det muligt at gå til et givent empirisk område for at studere, om det stiller netop de empiriske betingelser og kendsgerninger (f.eks. den form for “harmonisk” imellem bestemte talværdier) til rådighed, som *realiseringen* af produktionsmådernes artikulation kræver af det empiriske materiale.

Da vi ikke i det teoretiske værksted har et produktionsmådebegreb, der er så komplekst, at det indeholder både den kapitalistiske og den enkle vareproduktion, må vi studere deres artikulation ved at bygge modeller, hvor vi indsætter først det ene begreb og så det andet. Man vil kunne specificere forskellige varianter og forskellige aspekter af deres artikulation ved bygge modellen på andre måder end den, vi her er igang med, som for eksempel ved *først* at indbygge den kapitalistiske produktionsmåde og derefter *tilføje* den enkle vareproduktions selvejende enheder. Der er utallige måder at vælge imellem, når man vil specificere en kompleks artikulation. Det er netop muligheden for at lave en række forskellige modeller af artikulationen, som specificerer forskellige aspekter af denne mere eller mindre hensigtsmæssigt, alt afhængigt af de mange parametres mere nøjagtige numeriske værdier, der gør teorien frugtbar at arbejde med. Det var ret besat denne mulighed for at flytte imellem modellerne, der muliggjorde specificeringerne af produktionsmåden og dens varianter i de forudgående afsnit.

Den første tilnærmede model af artikulationen specificerede flere tærskelværdier og selektionsmekanismer, hvis logiske kerne er de koblede ligninger, som bestemmer en række parametre, hvis numeriske værdier og indbyrdes størrelsesforhold kan studeres i en mere detaljeret specification. Udpegningen af disse parametre gør det endvidere muligt at gå *udenfor* teoriens genstandsfelt og kortlægge de andre typer af relationer, der er bestemmende for parametrenes numeriske værdier i et eksisterende empirisk materiale:

Alle de ovenforstående specificationer af den enkle fangst vareproduktion forudsatte for det første, at dagsprisen, p , er upåvirkelig for den enkelte fangstenhed. Det forudsætter, at markedet

er “stort” i forhold til den enkeltes fangst, q , således at q er uden indflydelse på den samlede, landede kvantitet, Q , og dermed på prisen. Det betyder imidlertid ikke, at et kartel af flere producenter ikke kan påvirke Q . En sådan karteldannelse er for eksempel realiseret på det svenske sildemarked af de Svenske Vestkystfiskeres Centralorganisation, hvilket forudsætter, at organisationen kan pålægge de enkelte enheder fangstbegrænsninger. Til gengæld er prisen blevet en gennem tilførslerne manipulerbar parameter. Med det instrument er det muligt at få indflydelse på, om priserne begunstiger den ene eller den anden produktionsmåde.

At den samlede kvantitet, Q , der er tilført markedet, er upåvirkelig for den enkelte fangstenhed forudsætter endvidere, at den enkelte ikke kan nedbringe Q ved at chikanere de øvrige fiskere. Denne forudsætning er ikke af kvantitativ art, men stiller krav om - og må senere specificeres som - *rettigheder*, der sikrer *fri adgang* til fiskepladserne. Vi vender tilbage til denne afgørende forudsætning lidt længere fremme.

Givet disse forudsætninger står *det mulige antal* af selvejende fangstenheder i et bestemt *størrelsesforhold* til priskurven på det pågældende marked. Når markedet betragtes isoleret, er efterspørgselskurven en numerisk given størrelse, fordi de sammenkoblede ligninger imellem alle priserne på “verdensmarkedet” blot regnes ind som teoretiske *randbetingelser*, der bestemmer det i modellen isolerede markeds numeriske værdier. Det numeriske forhold imellem disse værdier og de selvejende fangstenheders mulige antal bestemmes af den koblede ligning imellem markedets størrelse, det vil sige Q gange p , der er flådens samlede indkomst, og summen af enhedernes overheads og stykomkostninger. Når de samlede omkostninger overstiger den samlede indkomst, må nogle falde fra. Spørgsmålet er: hvilke? For den enkelte enhed er $q > r/cp - f$ den *tærskelværdi*, under hvilken den ikke kan overleve. I den empiriske realisering er enhedens fangstmængder, overheads og driftsudgifter ikke kun bestemt af den tilgængelige teknik, men også bestemt af hele den indøvede arbejdsorganisation, den kundskabskapital, det

håndelag, den know-how, den opfindsomhed, tålmodighed og ærgerrighed, samt den omkostningsbevidsthed og omhu, hvormed besætningen arbejder sammen som team. Hertil kommer den tilgængelige ressourcer biomasse og udbyttekurve. Ressourcens parametre er igen bestemt af "interaktionen" imellem arterne i økosystemet.

Om fiskeriet løbende beskæftiger det maksimalt mulige antal selvejende fangstenheder er, under forudsætning af virkelig fri tilgang til fiskeriet, afhængigt af befolkningsgrundlaget, det vil sige af et demografisk parameter. Dette lader sig dog specificere, idet det forudsætter, dels at den pågældende befolkning realiserer den selverhvervendes livsform, dels at denne befolkning besidder de tilstrækkelige driftsmidler. En vurdering af fiskerbefolkningens økonomiske besiddelser og lånemuligheder vil for de skandinaviske landes vedkommende skulle med regne den særlige adgang for fiskere til at optage statslån. I Danmark oprettedes en statslig fiskeribank i 1932 med henblik på at begunstige fiskernes lånemuligheder udenfor det kapitalistiske lånemarked.

Betingelser disse parametres talværdier, at fiskeriet løbende beskæftiger det maksimale antal fangstenheder, så vil det *ikke* for flåden som helhed i længden være muligt at opretholde et *overskud*, der overstiger enhedernes samlede omkostninger. I den danske samfundsformation har befolkningsoverskud (hvis egne forudsætninger lader sig indbygge og specificere) og statens långivning direkte til de selverhvervende fiskere betydet, at et sådant overskud ikke i længden har kunnet opretholdes. Fiskeribankens egne forudsætninger må søges i en specifikation af *nationalstatens struktur og betingelser*.¹⁷

For at beregne størrelsen af det overskud, som den *kapitalistiske* fangstenhed *forudsætter*, er det nødvendigt at sætte talværdier på den forrentningsprocent, der konkret virker som gennemsnitlig profitrater. Forudsat at det ovenfor nævnte overskud i fiskeriet ikke kan opretholdes på længere sigt, vil der ikke være plads til kapitalistiske fangstenheder, med mindre vi indfører en *ny forudsætning*, nemlig at det for de

kapitalistiske investorer er muligt at etablere *monopol* på et fiskeri, der har en langt højere produktivitet end de enkle vareproducenter. Dette forudsætter et fiskeri, hvis omkostningsparametre antager talværdier, som giver plads til et marginaloverskud, der kan dække den påkrævede forrentning. Dette forudsætter videre, at der dels er en tilgængelig teknik, dels at investorerne har *økonomisk monopol* på den, hvilket kræver, at dens produktionspris er højere end det, de enkle vareproducenter har økonomiske muligheder for at betale. Dette forhold genererer således en ny kanonisk tærskelværdi.

De *empiriske* forudsætninger for disse parametre ligger i de mulige former for redskabskompleks, der gives i en region på et givet tidspunkt. En videre oprulning af forudsætningerne kræver derfor, at analysen bevæger sig ud i en teknologisk kortlægning og indhenter de for denne relevante naturgeografiske og økologiske betingelser i regionen. Det følgende afsnit vil kort skitsere denne analyse måde for at angive teknologiens plads imellem de andre teoriområder og for at give et rids af de empiriske konstanter, der skal indregnes i en specifikation af de samfundsmæssige transformationer i det nordatlantiske område. Bogen *Bådebyggeriets værksted* (forhandles i Han Herred Havbådebyggeri) viderefører denne foranalyse på endnu mere detaljerede specifikationstrin.

Kortlægning af driftsmåder med henblik på at bestemme de af teorien udpegede parametres numeriske værdier

Grundlæggende for den teknologiske analyse er, at det enkelte redskab altid må betragtes som en del af et *redskabskompleks*. Et redskabskompleks indgår i en bestemt *fangstmetode*. Karakteristisk for fiskeriteknik er, at der ialt kun er ganske få, det vil sige omkring ti, principielt forskellige fangstmetoder. Det vi kender som et globalt virvar af fangstteknikker er blot forskellige varianter og udgaver af disse metoder. Kendetegnende er endvidere, at disse metoder *ikke* aftegner en *evolution*, men alle har været brugt lige siden jagt, fangst og indsamling dominerede klodens erhvervskultur. Karakteristisk er

det endelig, at *alle* kendte redskabstyper derfor finder anvendelse i *mange skalaer*, det vil sige i såvel kystnært småfiskeri som i havgående storfiskeri. Et eksempel: princippet i vodfiskeri, hvor en netpose trækkes gennem vandet, anvendes såvel af drenge der driver soppefiskeri i strandkanten som af oceangående trawlere på over tusinde tons. Det anvendtes i stenalderen og det anvendes den dag i dag¹⁸.

En fangstmetode og dens redskabskompleks realiseres på udvalgte arter i et økosystem og er derfor betinget af disse arters sanser, fødeoptagelse, reproduktion, adfærd, opholdssteder og vandringer. Den teknisk og økologisk strukturerede side af fiskeriets praksis vil her blive kaldt fiskeriets *driftsform*.

En driftsform vil i et givet havområde være betinget af fiskebestandenes adfærd og fordeling i havet, deres sameksistens, deres skiftende opholdssteder og koncentrationer på forskellige årstider samt af disse "fangstfelters" beliggenhed og afstandene herfra ind til de mulige afsætningshavne. Videre stiller de rådende bundforhold, strømforhold og vejrforhold på fiskepladserne krav til driftsformens fangstmetoder og redskabskompleks, inklusive de nødvendige transportmidler og landingsforhold.

Det udfra dette perspektiv mest almene træk i det nordatlantiske område er, at det *mobile fiskeri* dominerer, mens fiskeri med faststående redskaber ved land er af underordnet betydning. Det mobile fiskeri lader sig dele i to forskellige driftsformer: 1. den *ensidigt specialiserede driftsform* og 2. den *bredt sammensatte, alsidige driftsform*.

Den *ensidigt specialiserede driftsform* hviler på det princip, at fangstenheden er specialiseret til fiskeri af et begrænset antal arter eller en bestemt type af fisk, som jages og forfølges over hele årsforløbet, om nødvendigt rundt i forskellige farvande. Denne jagt følger bestandens økologisk og hydrografisk bestemte vandringer og samling i store koncentrationer på skiftende opholdssteder. Når det

drejer sig om vandrende stimefisk, kan helårsfiskeri med den ensidigt specialiserede driftsform kun drives, ved at fangstenheden i perioder af året opererer langt fra hjemhavnen. De klassiske, store sæsonfiskerier er den modsatte variant af denne driftsform.

Den *bredt sammensatte, alsidige driftsform* hviler på det princip, at fangstenheden driver fiskeri efter de forskellige bestande, der gennem året trækker igennem et farvandsområde og på skift optræder i tilstrækkelige koncentrationer i området. Ved at kunne rigge om fra det ene fiskeri til det andet er det muligt at skifte imellem fangst af forskellige arter, således at årsforløbet tegner et alsidigt, regionalt fiskeri, hvorved nærheden til hjemhavnen kan opretholdes.

Begge driftsformer skal underkastes en langt mere forfinet beskrivelse, før det er muligt at redegøre for redskabskompleksets udformning. Kapitlet *Bådebyggeriets værksted* beskriver som nævnt en sådan specifikation. Et overordnet træk er dog, at kravet om at operere relativt *langt fra hjemhavnen* kan stille fordringer til fartøj og udstyr, som under visse betingelser giver mulighed for, at kapitalistiske investorer kan skabe sig *økonomisk monopol* på et fiskeri, der indeholder tilstrækkelige stordriftsfordele til, at kapitalen lader sig forrente.

Det er dette, overordnede træk i driftsformerne, som frem til slutningen af 1800'årene gav de kapitalistiske fiskekompagnier monopol på havfiskeriet på the Grand Banks og i Nordsøen, og som i dag indebærer, at det kapitalistiske fiskeri, der tildels endnu drives fra Spanien, Frankrig, England, Tyskland og Norge først og fremmest udgøres af fjernfiskeri. Den væsentligste betingelse for kompagniernes monopol på stordriftsfordele har i den nordatlantiske region været transportforholdene. Havnebyer nær de store markeder og store fartøjer har givet kompagnierne det økonomiske monopol, som kystfiskerne ikke kunne røre, fordi deres redskabskompleks *ikke* indbefattede havne og transportforbindelser til de europæiske markeder.

Dette demonstreres for eksempel af det svenske vestkystfiskeris ekspansion i slutningen af 1800'årene, der kom flere årtier tidligere end udbygningen af det danske havfiskeri, fordi den svenske vestkyst er en skærgård, som selv uden store havneanlæg gjorde det muligt for fiskerne at anskaffe større dæksfartøjer. Illustrativt er også, at de første relativt store, kravelbyggede fartøjer, svenskerne anskaffede, var brugte engelske sejltrawlere, som kompagnierne skiftede ud til fordel for nye damptrawlere. Kompagnierne kunne intensivere fiskeriet længere til havs, og de tidligere kystfiskere kunne begynde at tage konkurrencen op i de områder, hvor kompagnierne før havde haft monopol på fiskeriet, fordi kystfiskerne nu fik muligheder for relativt billigt at anskaffe de nødvendige fartøjer.

Dampkraftens finanskrævende overlegenhed og eksklusive stordriftsfordele på Nordsøen viste sig kort efter 1900 at svinde ind, da glødehovedmotoren kom i fabrikation. Disse motorer var mulige at installere i selv små fartøjer, de var lette, pladsbesparende og billige nok til at kunne anskaffes af de selverhvervende fiskere, og disse gav sig nu til at kolonisere Nordsøens fiskepladser med deres egne driftsformer og redskaber.

Torskefisk og vandrende stimefisk som sild, makrel, tobis, sperling og lignende optræder ofte i store koncentrationer, der giver produktivitetsfordele til fartøjer med relativ stor kapacitet. Dette forhold kunne, da Nordsøen i relation til den tilgængelige tekniks kapacitet endnu var et farvand med lange transportafstande, give plads til eksklusive stordriftsfordele for kompagnierne. Altona blev med sin sejl- og senere damptrawlerflåde det største eksempel på kapitalistisk højsøfiskeri fra et tidligere dansk område. Denne for investorerne eksklusive plads er selvsagt skrumpet ind i takt med fartøjernes og maskinkraftens generelle kapacitetsudvidelse. Den begrænses endvidere af det forhold, at Nordsøens fiskebestande er store, men *spredt forekommende*. Denne spredning, som sætter grænser for hvor store fartøjer og redskaber, det kan betale sig at befiske et område med, giver sammen med de nu relativt korte afstande ind til afsætningshavnene, de *mindre, hurtige og fleksible fartøjer* en

produktivitetsfordel, som yderligere begunstiges af fiskevarens letfordærvelighed og høje prisleje ved salg i frisk tilstand.

Den af dieselmotoren billiggjorte maskinkraft og den af det elektrificerede træsksbyggeri og af svejseteknikken indenfor stålskibsbyggeriet billiggjorte skibsbygningsteknik har gjort hele Nordsøen til eet lokalfarvand. Dette i kombination med fiskebestandenes af økosystemet betingede rigelighed men relativt *store spredning* i farvandet er de primære parametre, som relativt har nedsat kostpriserne på selv de mest effektive former for redskabskompleks. Deres talværdier har i 1900'årenes anden halvdel overvejende ligget *under* den tærskelværdi, som er sat af de enkle fangst vareproducenters økonomiske muligheder. I og med at dieselmotoren, svejseteknikken, hydraulikken, informationsteknologien, de elektroniske instrumenter, satellitnavigation og kemiske garnmaterialer har effektiviseret og billiggjort samtlige komponenter i de anvendte redskabskomplekser, er de tidligere stordriftsfordele enten svundet ind eller *ophørt* med at være så finanskrævende, at deres kostpris ligger over den tærskelværdi, som giver kapitalistiske investorer økonomisk monopol på dem.

Ser vi derimod på middelalderens, renæssancens og de følgende århundreders nordeuropæiske fiskericentre, så dominerede for det første den ensidigt specialiserede driftsform, for det andet var det hverken teknisk eller økonomisk muligt at forfølge de pågældende bestande af torsk og sild i et helt årsforløb. Fiskerierne var derfor *sæsonfiskerier*. Om der var forudsætninger for *økonomisk* monopoliseret stordrift blev derfor betinget af de givne muligheder for, udenfor fiskesæsonen, at anvende skibene til andre erhverv, hvilket først og fremmest var transport, handel og fragtfart. Da fiskeri foregår på havet, møder vi her en fysisk betingelse, der kortest sagt er *Archimedes lov*, og som indebærer, at transport på havet altid har budt kystnære samfund de gunstigste muligheder for produktionsmåder, der kræver stor produktomsætning. Denne kopling har i dette årtusind placeret fiskeriet centralt i forhold til den udvikling af søtransport og søherredømme, der er tyngden i de europæiske kystsstater.

I 1400'årene var det Hollands transport- og handelsgeografiske beliggenhed som centrum for handelen imellem Østersørummet og Nordsørummet samt imellem Nordeuropa og Sydeuropa, der gav sæsonfiskeriet mulighed for at blive et *storfiskeri*. På den ene side kunne skibene i forårsmånederne inden sildesæsonen anvendes til fragtsejlad og derfor bygges store og havgående, på den anden side kunne saltsilden forhandles både på de nordeuropæiske og på de sydeuropæiske markeder som hollænderne forbandt med deres handelstransport. På de baltiske markeder kunne saltet sild udveksles med korn, tømmer, jern og andre skibsbygningsmaterialer, mens fisk var efterspurgt som fastemad i de katolske lande. For det agrare Europa var fisk et enestående produkt. Saltfisk var koncentrerede, konserverede proteiner.

Hanseaterne, der allerede i middelalderen organiserede og dominerede dels salthandelen, dels handelen med torsk fra Bergen og sild fra Øresund, drev *ikke* selv fiskeri. I Norge måtte de ikke komme nord for Bergen, hvor det store fiskeri fandt sted, men kun købe den fisk, som de fiskende bønder sejlede ned til Bergen i deres store "jekte". I Øresund havde de også kun lov til at opkøbe og salte silden på de store fiskelejer og markedspladser i fiskesæsonen, mens danske bønder og borgere drev selve fiskeriet med deres egne (og måske adelige?) skuder og både. Der var en politisk-juridisk *adskillelse* imellem fiskeri og handel.

Da hollænderne i 1400'årene for alvor trængte ind på hanseaternes fiskemarkeder var det derimod med sild, som de *selv* fiskede langs de engelske og skotske kyster. Det foregik med en gigantisk flåde af tidens største og mest moderne fartøjer, kaldet "byserne". I 14-, 15- og 1600' årene udviklede dette fiskeri og salteri sig til en af de største og mest intenst organiserede industrier i Europa med en flåde på omkring 1000 byser. Saltsilden gav Nederlandenes handel og transportvirksomhed en hjemmeproduceret vare, der var efterspurgt på fjerntmarkederne. Denne handel blev basis for den store salthandel og den ekspanderende handel med *naval stores*, korn og tekstiler, som

senere igen var basis for hollændernes indtrængen i de spanske og portugisiske handelsrum og udviklingen af handelen på kolonierne. I kølvandet på denne storhandel skabtes industrier, der blev lige så afhængige og betingede af verdensmarkedet som handelen selv og som beskæftigede en stor befolkning af industriarbejdere, der mere end nogen anden samtidig arbejdskraft svarede til Vesteuropas senere proletariat. Omkring 1600 blev de Nordlige Provinser, der var igang med at kæmpe sig fri af den spanske overhøjhed, verdens førende søfartsnation, og deres havnebyer verdensmarkedets centrum for kredit- og vareudveksling. Sildefiskeriet, "the Dutch Goldmine" skabte i Renæssancen hollændernes eneste hjemmeproducerede eksportvare, det kunne på grund af hanseaternes i forvejen veletablerede fiskemarkeder og de endnu større potentielle markeder, organiseres som Nordeuropas første storstilede vareproduktion hvis egne produktionsbetingelser måtte importeres i vareform: salt, naval stores og fødevarer, og blev som sådan udgangspunktet for udviklingen af de nordvesteuropæiske søimperier med deres handels- og industrikapitalisme.

Den ensidigt specialiserede driftsform har med andre ord fra renæssancen og frem været den kapitalistiske produktionsmådes mulighedsbetingelse for at blive dominerende i det havgående nordsøfiskeri, og sildefiskeriet var som stordriftsorganiseret industri medvirkende i dannelsen af det kapitalistiske verdensmarkeds første egentlige centrum omkring Den Engelske Kanal. Først 500 år efter bysefiskeriets introduktion har de enkle fangst- vareproducenter fået overtaget i Nordsøen og forvandlet denne til et lokalfarvand og nærområde for samtlige fiskerisamfund rundt langs alle dens kyster. I dag skal der politisk-juridiske magtmidler til for at hindre den selvstændiges livsform i at befolke havfiskeriet med så mange selvejende fangstenheder, at der kan opretholdes et tilstrækkeligt overskud til, at dette numerisk kan leve op til en profitrate, der gør et egentlig kapitalistisk fiskeri rentabelt. Teknologi og driftsformer alene gør det ikke muligt at skabe tilstrækkelige stordriftsfordele til at skabe det økonomiske monopol i forhold til de selvejende enheder, der er nødvendigt for at tilfredsstille den for kapitalistiske investorer

nødvendige tærskelværdi.

Fra samfundsformation til statssystem

Er fisk i havet genstand for *fri udnyttelse*, kan den kapitalistiske produktionsmåde - med nogle få, store fangstenheder, der strejfer fra farvand til farvand - græsse ressourcen så langt ned, at alt andet fiskeri mister sit grundlag. Er fisk i havet genstand for *ejendomsret*, kan dens koncerner opkøbe ressourcen og monopolisere den som sin eksklusive ejendom. Begge dele er set rundt omkring i verden.

Den førstnævnte mulighed var nær ved at lade sig realisere ikke blot på Grand Banks og det nordvestatlantiske område, men også i det nordøstatlantiske område, indtil det af selvsamme grund gav anledning til indsættelsen af søforsvaret i torskekrigen ved Island, der som en kædereaktion igangsatte kyststaternes udvidelse af deres fiskeriterritorier og økonomiske zoner i hele statssystemet. Forment adgang til kyststaternes udvidede suverænitetsdomæner måtte selv det store, koncerndrevne højsøfiskeri fra Hamburg, Bremerhafen og tilsvarende havne lukke og slukke.¹⁹

Den anden mulighed har nogle af disse fiskeristater realiseret inden for deres zoner ved her at omdanne den frie fangstret til individuelt omsættelige kvoter.²⁰ Den islandske stat har således givet den nationale fiskeindustri mulighed for at opkøbe kvoterne til sine trawlerflåder, hvorved denne har kunnet skubbe den selvejende fiskerbefolkning ud af erhvervet og skabe profitater, hvis kapitalakkumulation har gjort det muligt på linie med norsk fiskerikapital at foretage opkøb af kriseramte fiskeindustrier på Færøerne, i Tyskland og andre europæiske lande.

Med den kapitalistiske produktionsmådes behov for at skabe monopolstillinger, der giver rederi- og industrivirksomhederne mulighed for at leve op til de nødvendige tærskelværdier, fører

udforskningen af produktionsmådernes sameksistens og transformation os til de politiske og juridiske mulighedsbetingelser, som hidrører fra det *statssystem*, der strukturerer anvendelsen af havressourcerne. Og disse mulighedsbetingelser er ikke bare afledt af de herskende produktionsmåder, fordi samtlige livsformer - på land og til havs - i sidste ende på samme måde er *muliggjort* af det statssystem og de statsformer, i hvilke de er anerkendt som juridiske personer, der nyder statens beskyttelse. Og dette er ikke bare et nyere tids fænomen. Jo længere vi går tilbage i kulturhistorien, desto tydeligere er det, at var et handels-, fanger- og/eller fiskefartøj ikke enten repræsentant for en sømagt, selv bestykket med våben og mandskab til at forsvare sig eller direkte konvojeret af en krigsflåde, så var det en potentiel genstand for berigelse, en potentiel trussel (sørøver), ikke nødvendigt at anerkende, en *outlaw*. Og sådan er det dybest set stadig den dag i dag. Ethvert skib i internationalt farvand er bærer af et *nationalitetsbevis*, der markerer det som et stykke statsligt suverænitetsdomæne, der er under en bestemt stats beskyttelse i statssystemet, den stat der også har ansvaret for fartøjets overholdelse af statssystemets gensidige anerkendelsesrelationer. Et fiskefartøj uden *registreringsnummer* står udenfor statssystemet og vil hverken kunne operere i internationalt farvand, EU-havet eller indenfor nogle andre kyststater suverænitetsdomæne.²¹ Ethvert fartøj er med andre ord *interpelleret* som *afhængigt subjekt* af et statssubjekt, der formår at beskytte dets eksistens, praksis og rettigheder såvel overfor andre stater som overfor andre juridiske personer. At operere indenfor statens eget suverænitetsdomæne fordrer, at staten er i stand til med flådemagt og gensidige anerkendelsesrelationer til naboerne samt juridisk interpellation af sine *subjekter* at opretholde lov og orden på søterritoriet. At operere i internationalt farvand forudsætter, at statssystemet ikke befinder sig i en krigstilstand *imellem* sømagterne, der afholder disse fra at anerkende *hinandens* civile fartøjer trods nationalitetsbevis. I søkrig er det ofte et led i krigsførelsen at eliminere eller blokere modpartens civile trafik til havs, opbringe fartøjerne, minere deres passager eller udrydde dem. Produktionsmåder til havs er direkte afhængige af muligheden for at opretholde *pausen* i den altid potentielle kamp om anerkendelse af hinandens

suverænitetssdomæner på havet - fiskeriterritorier, sejlruter, økonomiske zoner, nationalitetsbeviser og færden i "internationalt farvand" - imellem kyststaterne.

For den enkelte stats vedkommende har denne (ettiketterende) *interpellation* - denne stats anerkendelse af sine egne *subjekter* - direkte betydning for hvilke subjekter, der overhovedet er *mulige*, ikke blot som juridiske personer, men også som selvreproducerende livsformer. Hvis staten strukturerer adgangen til fiskeressourcen som beskyttet frit fiskeri - hvilket vil sige at såvel fangstenhederne som ressourcen er underkastet regulerende beskyttelsesforanstaltninger - er der under de forud beskrevne relationer imellem produktionsmåderne tale om en interpellation, der konstituerer den overvejende del af fangstenhederne som enkle vareproducenter. Hvis den derimod strukturerer denne adgang som et marked af frit omsættelige kvoter, er der tale om en interpellation, der konstituerer den overvejende del af fangstenhederne som kapitalistiske industri- og rederikoncerner, befolket af helt andre livsformer. Den store strid i dansk fiskeri - som i alle de andre EU-lande og atlantiske kyststater - er i dag kampen om disse to interpellationsformer. Mens partsfiskernes organisationer kæmper for opretholdelsen af beskyttet og reguleret fri fangst - struktureret af tekniske reguleringer, kapacitetsreguleringer, farvandsfredninger og lignende - , så kæmper rederi-, industri- og bankinteresserne for indførelsen af individuelt omsættelige kvoter. Fra fiskeriministeriernes side overvejes de mulige alternativer og kombinationer af interpellationsformer ud fra statslige målsætninger om at få det optimale, nationaløkonomiske resultat ud af erhvervet, at sikre kystdistrikternes erhvervsgrundlag, at forme økosystemet ud fra det nationale fiskeris og dets specifikke driftsformers interesser samt at indrette rettighederne således, at reguleringerne og beskyttelsesforanstaltningerne kan overholdes og kontrolleres, selvom aktiviteterne foregår til havs.

Konklusionen på dette er med andre ord, at produktionsmådeanalysen fører os ud over dens egne teoretiske rammer, at den peger på statssystemet og statsformerne som afgørende for

transformationanalysen og dermed for specifikationen af livsformerne og deres mulighedsbetingelser. Hvor produktionsmådebegrebets anvendelse i samfundformationens modelværksted kræver, at man gør brug af den ovenfor beskrevne *indeksteori*, når produktionenshederne skal kvantificeres, så viser den *etiketterende indeksering* sig nu at skulle tænkes om (som en korrektion og ny-specifikation inden for teorien selv) til den *interpellerende anerkendelse* af afhængige *subjekter*, livsformsbegreberne forudsætter som deres *statslige* grundlag. Vi er - hvilket jeg vender tilbage til i kapitel 17 - på vej fra at måtte arbejde med en aksiomatisk indekserende etikettering for at få de enkelte producenter og partikulære produktionsenheder frem, til at udarbejde begrebet interpellerende anerkendelse af afhængige subjekter som en teoretisk struktur, der kan beskrive (dvs. hvormed vi kan specificere) deres singulariserende dannelsesproces.

*

Noter:

-
1. Teorien udvikledes af Beverton and Holt, see R.J.H.Beverton and Holt: 1957. On the dynamics of exploited fish populations. Fishery Invest.,ser.2.19.533 pp. London.
 2. Dette teoretiske perspektiv udvikledes i forbindelse med biologernes udforskning af Europas fiskerigeste og mest omstridte hav, Nordsøen, og blev kendt i form af den såkaldte "Nordsømodel". Se K.P.Andersen and Erik Ursing: *A Multispecies Extension to the Beverton and Holt Theory of Fishing, with Account of Phosphorus Circulation and Primary Production*, Meddr. Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser, N.S. Vol.7,pp 319-435, Charlottenlund 1977.
 3. Jørgen Møller Christensen var direktør for Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser.
 4. De sidste tredive år er den gamle strukturfunktionalistiske forestilling om, at man kan tale sig fra transformationsproblemet ved at lade menneskenes (eller i bredere forstand "aktørers") handlinger ("practice") overskride den "struktur", hvis transformation forskeren vil beskrive, kommet på mode igen. Denne brug af udtrykket "practice" svarer logisk til Ralph Lintons,

Raymond Firths og Frederik Barths begreber *social organisation, roles og activity*, der blev betragtet som mere afgørende end *social structures*, fordi de havde frihedsgrader i forhold til strukturerne, og derfor *virkede kausalt* tilbage og *forandrede* strukturerne. Fra og med 1980'erne kaldtes denne tankegang ikke længere strukturfunktionalisme, men "structuration-theory".

Tankegangen hviler på en empiristisk filosofi, der siger, at struktur og handling er lige virkelige, og den prætenderer at være et opgør med den opfattelse, at "strukturen" ude i virkeligheden er styrende for handlingerne (dette kritiseres Louis Althusser, strukturalisterne og funktionalisterne bl.a. for at hævde). Udfra et videnskabsteoretisk perspektiv er dette (som beskrevet i kapitel 3 *Det videnskabsteoretiske værksted*) en totalt forfejlet debat, fordi strukturbegrebet er et teoretisk begreb, der hverken befinder sig eller har kausale effekter ude i nogen "virkelighed". Der er som så ofte før tale om en empiristisk tolkning, der fra starten har misforstået alt, fordi man tror, at struktur og handling er kausalt virkende ting ude i virkeligheden - og ikke er sig bevidst, at det er forskellige typer af *begreber*, vi har med at gøre. For en dybere redegørelse se eksempelvis Stace 1955.

Denne misforståelse hidrører imidlertid ikke kun fra empiristisk filosofi, men også fra en uheldig sprogbrug, idet begrebs-strukturer ofte af nemheds grunde omtales ved hjælp af deres empiriske realisering eller eksemplifikation. Skal man undgå, at denne måde at tale om begreberne på misforstås på en sådan måde, at andre tror, man taler om "strukturer", der eksisterer som ting ude i den objektive "virkelighed", er det vigtigt, at formulere sig, så det er muligt at skelne imellem intensionallogiske beregninger og specifikationer af begrebsrelationer på den ene side og demonstration af disse relationers hensigtsmæssighed i studiet af praktiske problemstillinger på den anden. Det er denne eksemplifikation og demonstration, man i andre videnskaber kalder for begrebssammenhængenes "empiriske realisering". Jeg vil i det følgende bestræbe mig på at klargøre denne skelnen ved at påpege, hvornår vi demonstrerer og afprøver et begrebs hensigtsmæssighed ved at undersøge dets mulige *empiriske realiseringer*. For en nærmere redegørelse se eksempelvis Louis Hjelmslev 1943.

5. 10-talssystemet er en sådan cyklisk begrebsstruktur, der blot forudsætter tallene fra 1 til 10 anvendt som indeks, og som er karakteriseret ved, at ethvert interval kan underinddeles i en cyklus på 10 intervaller. Cykliske begrebsstrukturer kan på den måde bruges til at måle (det vil sige underinddele) hinanden med, og cykler bestående af forskellige antal intervaller kan bygges sammen i et større cyklisk system. Vores ur-tid er således bygget sammen af et 10-talsystem, et 12-talssystem, et 30+28+29+31-talsystem, et 7-, et 24- og et 60-talsystem samt herfra igen 10-talssystemet i en uendelig regres af cykler (årtusinder, århundreder, årtier, år, måneder, uger, døgn, timer, minutter, sekunder osv.). Et *årtusind* er et interval i den forstand at det kan splittes op i 10 århundreder. Efter at have talt til 10 begynder cyklen forfra, hvor den startede, hvilket vil sige at vi kender dens "længde". Et århundrede er et måleligt interval, fordi det kan splittes op i 10 årtier, der udgør en tilsvarende cyklus. Et år er måleligt fordi det kan underinddeles i en 12-tals cyklus og så fremdeles. Vores rumbegreb er til forskel fra tiden udelukkende bygget op af 10-talscykler (metersystemet). På lignende måde kan både tids-cykler og rum-cykler anvendes som indeks i en fremstilling af produktionsmåders cykliske

strukturer, og disse cykler kan bygges sammen i større cykliske systemer (senere specificeret som "produktionskæder" og koblede ligninger imellem produktionscykler). Muligheden for at "måle" (underinddele) i den cykliske strukturtype indebærer samtidig, at den giver plads til at kvantificere.

6. Det var analysen af fiskeriet, der for alvor bragte anvendelsen af begreberne fra den kapitalistiske produktionsmåde i studiet af den enkle vareproduktion i tvivl: Når vi analyserede fiskeriet med begreberne fra den kapitalistiske ligning, blev der kun een faktor tilbage, nemlig begrebet arbejdsmiddel. Og det er selvsagt for lidt at skabe en ligning af!

Lad os kort resumere, hvilke andre faktorer det er, der faldt bort og hvorfor:

Den første kapitalistiske ligning siger, at varens værdi = merværdi + variabel kapital (dvs. værdien af indkøbt arbejdskraft) + konstant kapital (dvs. værdien af arbejdsmidler og arbejds-genstand).

1. Merværdien må udgå, fordi den enkle vareproducent ikke producerer med henblik på profit, men med det mål at reproducere sig selv som selverhvervende. Der kan derfor heller ikke indregnes en profitrate i ligningen.

2. Den variable kapital må udgå, fordi der ikke er nogen købt arbejdskraft, hvis bytteværdi man kan indregne i ligningen. Den enkle vareproducents indkomst har ikke nogen bestemt værdi, men er netop svingende, fordi den ikke blot er mål, men også middel i forhold til virksomheden. (I fiskeriet beregnes besætningens indkomst som en procent (kaldet en "part") af fangstenhedens indtjening. Denne part er negativ, hvis en fangstrejse giver underskud.)

3. Arbejds-genstand må udgå, fordi vi ikke i fiskeriet har at gøre med indkøb af råmaterialer, der har vareform. Fisk, der kan fanges uden at fangstenheden skal betale for denne ret, har ikkeen bytteværdi, med hvilken den kan indgå som faktor i ligningen.

Den eneste tilbageværende faktor, som kan indgå i ligningen med en værdi, er arbejdsredskaberne. Men det ville selvsagt være uden analytisk værdi at fremstille en ligning som sagde, at varens pris = produktionsmidlernes værdi.

Derfor bliver vores behov for at kunne anvende begrebet enkel vareproduktionsmåde til analyse af fiskeriet den direkte anledning til, at vi er gået i gang med at tænke begrebets logik igennem fra grunden af i et forsøg på at rekonstruere det som et strukturelt selvbestemt produktionsmådebegreb.

8. Marx 170-72, Bd. 1, s. 226.

9. Produktionsmådebegrebet er grundlæggende konstrueret ved hjælp af de logiske relationer i livs- og praksisbegrebet. *Livsbegrebets* logiske figur udgøres - som beskrevet i kapitel 2 *Den aristoteliske problematik* - af det gensidige relationsforhold, der konstituerer og sammenkæder den *teleologiske relation* (imellem mål og middel) og den *kausale relation* (imellem årsag og virkning). Den samme logiske figur lader sig også udlæse som *praksis*, det

vil sige som relationer imellem terminalbegreberne *subjekt* (mål/middel) og *objekt* (årsag/virkning).

Livs- og praksisbegrebet er en struktur af *relationer* (teleologi, kausalitet og relationen imellem disse relationer), der også kan udlæses som *terminaler* (mål og middel, årsag og virkning eller subjekt og objekt). Det er ved hjælp af disse relationer og terminaler produktionsmåderne konstrueres som selvreproducerende "mulige verdner" af sammenkædede subjekter (producenter eller produktionsenheder) med bestemte indbyrdes relationer (produktionsforholdene).

Anskuet som *livsproces* udgør teleologi og kausalitet en strukturel *helhed*: den sande uendelighed af sammenkædede mål-middel og årsag-virkning processer. Anskuet som *praksis* står subjekt og objekt *overfor hinanden* og subjektet anskues som en selvbestemt enhed, der har en praksis overfor en ydre omverden. Differentia specifica for denne praksis er, at målet sætter midlerne *samt* at målets realisering skaber nye midler eller reproducerer midlerne (så målet på en måde er sat af midlerne). Dette, at midlerne omsættes til mål og at målet omsættes til nye midler, genererer begreberne *produktion* og *reproduktion*, samt mulighederne for at danne cykliske produktionskæder. Anskuet som *livsform* udgør produktion og reproduktion en selvreproducerende helhed. Anskuet som *praksis* er produktionsenheden en selvbestemt enhed, der har en praksis overfor en omverden, hvori den henter sine produktionsbetingelser. En produktionsenheds struktur induceres derfor af de mulighedsbetingelser, der strukturerer dens omverden. Specifikationen af en produktionsmåde må derfor starte i det "magasin" (det marked, den samfundsformation eller den statsform) hvor enheden henter sine reproduktionsbetingelser.

Se endvidere Højrup 1995, del II.

10. Det er i denne variant, der optræder store driftsmidler, som kræves reproduceret og videreudbygget med så lille afhængighed af fremmed, rentebærende kapital som muligt. Dette træk ser vi realiseret i producenternes bestræbelser for, at disse driftsmidler *ikke* kommer ud i fri handel. Én af flere måder at sikre dette på, består i at driftsmidlerne (da mennesket har en begrænset levetid) videregives fra forældre til børn. Dette træk giver *socialisationen* en vigtig plads i denne livsform.

11. Det er dette perspektivskift på praksis, som Hegel i *Historiefilosofien* kalder "fornuftens list". I stedet for at anskue sagen ud fra producentens praksis (der hele tiden løser singulære problemer for at nå sine egne mål), er det muligt at anskue den ud fra fiskerierhvervet som helhed, hvor fra producenternes praksis blot fremstår midler og bidrag til erhvervets udvikling som sådant. I dette perspektiv fremstår den kulturhistoriske udvikling som en "proces uden Subjekt" (Althusser), hvori hvert eneste skridt er muliggjort af de altid allerede værende forhold. En sådan proces, der så at sige "styrer gennem bagspejlet" (Anders Boserup) kaster lys over den måde, hvorpå erhvervet sætter målet og midlerne for den enkelte producent. Perspektivet belyser både den måde, hvorpå effekten af producentens arbejde og nye erfaringer tjener som middel i erhvervets videre udvikling og den måde hvorpå erhvervet derfor sætter nye betingelser for den enkelte producent. Jacques d'Hondt har fremhævet denne vigtige side af det hegelianske praksisbegreb, fordi den viser, at kulturhistorien *ikke dirigeres* af menneskenes erfaringskabende og bevidst nyskabende handlinger, men at det omvendt er

(i dette tilfælde) erhvervskulturen, der sætter de mulige mål og de formålstjenlige midler. At den individuelle producents praksis gennem sine singulære problemløsninger og erhvervede erfaringer bidrager til erhvervets kulturhistorie er et forhold, der foregår "bag om ryggen på" den enkelte. I den udstrækning den enkelte giver sig til at medregne dette forhold i sin praksis, er der frembragt et nyt middel, hvis egne konsekvenser, der ikke er taget højde for, før nogen gør det og derved har frembragt endnu et nyt middel, osv. Det lader sig med andre ord ikke gøre *endeligt* at komme *fornuftens list* i forkøbet!

12. Marx 1970-72 Bd. 3, 3. Bog, 1. afsnit: *Die Verwandlung des Mehrwerts in Profit und der Rate des Mehrwerts in in Profitrate*.

13. Monrad Hansen, 2002

14. Højrup 1989, s. 39

15. I den kapitalistiske produktionsmåde er det begreberne *løn*, *profit* og *jordrente* (svarende til lønarbejderens, investorens og jordejerens livsform), der udgør produktionsmådens terminaler (og som tilsammen udgør produktionsenheden). I enkel vareproduktion er der kun een terminal, nemlig den selverhvervendes livsform, som alene udgør produktionsenheden.

16. Althussers interpellationsbegreb er behandlet i kapitlet *Om Althussers ideologiteori og dens betydning for familiebegrebet og subjektets dannelse* i denne bog. Begrebet interpellation svarer til vores differentieringsteknik, blot er vægten der lagt på singulariseringen.

17. Antallet af fangstenheder er for klassenanalysen kun relevant, for såvidt det har betydning for andre klassers *strukturelle* eksistensbetingelser. Det er derfor ikke klassernes indbyrdes kvantitative størrelsesforhold, der har betydning, men det af samfundsformationen som helhed betingede antal selvstændige fangstenheder i forhold til det i fiskeriet maksimalt mulige antal, fordi dette forhold er afgørende for, om der er et "overskud", som giver plads til kapitalistiske enheder (og livsformer), eller der ikke er det. Denne anvendelse af kvantitative parametre er derfor principielt forskellig fra den form for studier, hvor "klasseanalysen" er omsat til en klassifikatorisk mængdelære.

18. Brandt 1972.

19. Det tyske højsøfiskeris fremmarch, kulmination og ophør er stærkt, billedligt beskrevet i Benschmidt & Kube 1996.

20. Monrad Hansen 1999.

21. Fiskefartøjers nationalitetsbevis og fiskeriregistreringsnumre er som interpellationsform en etikettering i den forstand, hvori jeg ovenfor omtalte talsystemer og navnesystemer som måder, hvorpå etikettering konstituerer en (kvantificerbar) flerhed ud af eet (med sig selv identisk) begreb, her: konstituerer afhængige subjekter ud af et statsanerkendt subjektbegreb.